

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Oto Skale

HRVAŠKO-BOŠNJAŠKI KONFLIKT V BIH

Diplomsko delo

LJUBLJANA, 2006

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Oto Skale

Mentor: doc. dr. Damijan Guštin

HRVAŠKO-BOŠNJAŠKI KONFLIKT V BIH

Diplomsko delo

LJUBLJANA, 2006

HRVAŠKO-BOŠNJAŠKI KONFLIKT V BOSNI IN HERCEGOVINI

Hrvaško-bošnjaški konflikt se je odvijal znotraj vojne v Bosni in Hercegovini (BIH), ki je trajala med leti 1992 in 1995. Ob začetku vojne v BIH so bili bosanski Hrvati in Bošnjaki zavezniki v boju proti Srbom, ki so vojno začeli. V drugi polovici leta 1992 so se odnosi med zaveznikoma zaostri, v mesecu januarju leta 1993 pa so Bošnjaki izvedli prve organizirane napade na Hrvate v srednji Bosni. Po nekajmesečnem miru so Bošnjaki v aprilu 1993 obnovili napade, ki so z manjšimi prekinitvami trajali vse do podpisa končnega premirja v marcu 1994. Bosanski Hrvati so uspeli vzpostaviti vojaško ravnotežje v drugi polovici leta 1993 s pomočjo vojske Republike Hrvaške. Sprožili so intenzivno obleganje Mostarja. Marca 1994 so bili podpisani Washingtonski sporazumi, ki so končali hrvaško-bošnjaški konflikt in omogočili vzpostavitev hrvaško-bošnjaške federacije. Najpomembnejšo vlogo pri tem sta imeli ZDA in Hrvaška.

Ključne besede: konflikt, vojna, Bosna in Hercegovina, Bošnjaki, Hrvati

CROAT - BOSNIAK CONFLICT IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Croat-Bosniak conflict occurred within war in Bosnia and Herzegovina, which was going on between 1992 and 1995. In the first phase of war, Bosniaks and Croats were still allies in fight against Serbians, but in the second part of year 1992 relations between allies become tense. In January 1993 Bosniaks carried out first open organized attacks on Croats in the middle region of Bosnia. After some months of peace Bosniaks continued attacks, which lasted until the signing of peace in March 1994. The Bosnian-Croat forces succeeded to accomplish military balance with Bosniaks in the battlefield in second part of year 1993 with the help of Croatian army and also launched a siege of Mostar. The Croat-Bosniak conflict ended with the Washington agreement in March 1994. USA and Croatia were the countries, which make new entity of Croat-Bosniak federation possible.

Key words: conflict, war, Bosnia and Herzegovina, Bosniaks, Croats

KAZALO VSEBINE

SEZNAM KRATIC.....	6
1. UVOD.....	7
2. METODOLOGIJA.....	8
2.1 CILJI NALOGE.....	8
2.2 HIPOTEZE.....	9
2.3 STRUKTURA NALOGE.....	9
3. PROSTOR BOSNE IN HERCEGOVINE.....	10
4. OD RAZPADA JUGOSLAVIJE DO HRVAŠKO-BOŠNJAŠKEGA KONFLIKTA V BOSNI IN HERCEGOVINI.....	12
4.1 RAZPAD JUGOSLAVIJE.....	12
4.2 VOJNA V BIH.....	13
4.3 VLOGA REPUBLIKE HRVAŠKE PRI ZAOSTROVANJU RAZMER V BIH.....	14
4.4 STRATEŠKO-OFENZIVNI NAČRT ABIH V SREDNJI BOSNI.....	16
4.5 VPLIV HRVAŠKEGA NACIONALIZMA NA ZAOSTROVANJE RAZMER.....	18
4.6 VANCE-OWNOV NAČRT.....	19
5. ORGANIZACIJA HRVAŠKEGA OBRAMBNEGA SVETA IN VOJSKE BOSNE IN HERCEGOVINE.....	21
5.1 GLAVNI VOJAŠKO-STRATEŠKI CILJI.....	21
5.2 PRIMERJAVA OBOROŽENIH SIL HVO IN ABIH.....	22
5.2.1 Primerjava človeškega faktorja.....	22
5.2.2 Organizacija HVO.....	23
5.2.3 Organizacija ABIH.....	24
5.2.4 Vpliv organizacije obeh vojska na taktiko.....	26
5.2.5 Poveljstvo, nadzor in komunikacija.....	26
5.2.6 Primerjava oborožitve in logistike.....	28
6. POSREDOVANJE V VOJNO.....	30
6.1 INTERVENCIJA HRVAŠKE VOJSKE	30
6.2 MUDŽAHEDINI.....	31
6.3 INTERVENCIJA UNPROFORJA IN OPAZOVALCEV EVROPSKE UNIJE.....	32

7. POTEK SPOPADOV.....	33
7.1 PRVA FAZA (MAJ 1992–APRIL 1993).....	33
7.1.1 Sodelovanje HVO in ABIH v bojih proti Srbom.....	33
7.1.2 Zaostrovanje konfliktov do januarja 1993.....	34
7.1.3 Napadi ABIH v januarju 1993.....	35
7.2 DRUGA FAZA SPOPADOV (APRIL 1993–MAREC 1994).....	38
7.2.1 Ofenzivne akcije HVO na področju Viteza - april 1993.....	38
7.2.2 Napad ABIH na področju Busovače, Kiseljaka in Zenice - april 1993.....	40
7.2.3 Majski spopadi v Mostarju.....	42
7.2.4 Ofenziva ABIH proti Travniku in Novem Travniku.....	42
7.2.5 Ofenziva ABIH v maglajsko-tešanjskem območju.....	45
7.2.6 Poletna ofenziva ABIH v Hercegovini.....	47
7.2.7 Ofenziva ABIH proti Bugojni, G.Vakufu in Prozoru - julij 1993.....	48
7.2.8 Operacija Neretva 93 – 14. 9. 1993.....	49
7.2.9 Ofenziva v Varešu- 3. 11 .1993.....	50
7.2.10 Zrušitev Starega mostu v Mostarju.....	52
8. PREMIRJE IN POSLEDICE VOJNE.....	53
8.1 VLOGA ZDA IN HRVAŠKE PRI ZAUSTAVITVI KONFLIKTA.....	54
9. POTRDITEV HIPOTEZ.....	56
10. SKLEP.....	59
11. VIRI.....	60
PRILOGE.....	62

SEZNAM KRATIC

BIH - Bosna in Hercegovina

EU - Evropska unija

RH - Republika Hrvaška

ES - Evropska skupnost

JLA - Jugoslovanska ljudska armada

ABIH - Armija Bosne in Hercegovine (Vojska Bosne in Hercegovine)

HVO - Hrvatsko vijeće obrane (Hrvaški obrambni svet)

HOS - Hrvatske obrambene snage (Hrvaške obrambne sile)

VRS - Vojska Republike Srbske

HDZ - Hrvatska demokratska zajednica (Hrvaška demokratska skupnost)

HV - Hrvaška vojska

UNPROFOR - United Nation Protection Force (Zaščitna sila Združenih narodov)

ZDA - Združene države Amerike

TO - Teritorialna obramba

OZN - Organizacija Združenih narodov

RS - Republika Srbska

CIA - Central Intelligence Agency (Centralna obveščevalna agencija)

MORH - Ministarstvo obrane Republike Hrvatske (Ministrstvo za obrambo Republike Hrvaške)

1. UVOD

Hrvaško-bošnjaški konflikt se je zgodil znotraj državljanske vojne v BIH med leti 1992–1995 in je bil po svoji naravi zelo neobičajen. Nedvomno je, da so Srbi začeli vojno, bili agresor, ki je v določenem obdobju obvladal 70 % teritorija BIH, sovražnik tako Bošnjakom kot Hrvatom in tega niso skrivali do konca vojne. Za razliko od Hrvatov so Bošnjaki vstopili v vojno povsem nepripravljeni, njihovo preživetje je bilo odvisno od HVO in pomoči HV ter mednarodne skupnosti. A vendar so do spomladi leta 1993 Bošnjaki vzpostavili vojaško silo, ki ni bila sposobna le odpora proti Srbom, ampak tudi začeti zavzemati ozemlje pod kontrolo HVO.

Zgodila se je nenavadna situacija. Odnos med skupnima zaveznikoma proti Srbom se je proti koncu leta 1992 začel vse bolj zaostrovati, spomladi 1993 je konflikt prešel v fazo odkritega vojskovanja, v začetku 1994 pa sta se ob strani spet združili proti Srbom.

Postavi se vprašanje, kdo je bil žrtev in kdo agresor? Ali je bila HVO separatistična vojska, ki je preko Tuđmanove roke delovala v smeri odcepitve iz BIH in priključitve Republiki Hrvaški in v ta namen izvedla agresijo nad Bošnjaki, ali pa je ABIH v trenutku izgube veliko svojega območja in nemoči proti Srbom izvedla načrt za napad na šibkejše Hrvate, z namenom osvojiti strateško pomembno območje srednje Bosne. Res je, da so bili Bošnjaki glavna žrtev Srbov, izkrvaveli so v Srebrenici ter v Sarajevu, vendar v tem konfliktu slika ni bila tako jasna.

Ne glede na to, kdo je začel napad, obstaja dejstvo, da so večino hrvaško-bošnjaške vojne Hrvati bili v defenzivi in da je bilo v najbolj kritičnem območju srednje Bosne v določenem trenutku razmerje celo 10: 1 v korist Bošnjakov (Ivanković 2003: 158).

V osrčju starega Mostarja stoji na vzhodni obali Neretve Turška hiša, muzej, ki prikazuje značilno turško hišo iz nekega nedavnega obdobja bosanske preteklosti. Na steni v glavnem dnevnem prostoru je napis z verzom iz Korana, izpisan tako v arabščini kot srbohrvaščini. Piše:

Varuj se svojega sovražnika, toda prijatelja se varuj stokratno. Kajti če ti prijatelj postane sovražnik, te lahko toliko bolj rani, ker pozna pot do tvojega srca (Silber: 1996: 322).

2. METODOLOGIJA

V svojem diplomskem delu sem se opiral na podatke iz zgodovinskega in drugega gradiva, Interneta in množičnih medijev, ki obravnavajo vojno v BIH iz prve polovice devetdesetih let 20. stoletja. O vojni v BIH je veliko dostopne literature, vendar je o hrvaško-bošnjaškem konfliktu, kot enem od komponent znotraj vojne v BIH, zelo malo napisanega, sploh pa je pomanjkanje strokovne vojaške literature. Knjižno gradivo je večinoma v angleškem, hrvaškem in bosanskem jeziku, medtem ko je slovenske literature zelo malo. Večina avtorjev, predvsem hrvaških in bosanskih, ki obravnavajo hrvaško-muslimansko vojno, se osredotoča predvsem na vprašanje krivde in vojnih hudodelstev v konkretnem spopadu, ne pa na sam potek konflikta, kar je glavni cilj mojega diplomskega dela.

Vprašanje krivde je še vedno aktualno politično vprašanje v BIH in na Hrvaškem. Ker pa je večinoma mednarodna javnost krivdo v večji meri pripisala bosanskim Hrvatom in Republiki Hrvaški, se raziskovalci s teh območij več ukvarjajo s konkretno vojno kot sami Bošnjaki. Menim da se slednji ne spuščajo podrobneje v to tematiko, ker bi podatki, ki bi prišli v javnost, lahko privedli do izkrivljenja "jasne slike" žrtve konkretnega spopada.

Pri pisanju diplomske naloge sem uporabil naslednje metode:

- Z deskriptivno metodo sem opisal dogajanja pred vojno, potek vojne in dogajanja po koncu vojne.
- Z analizo primarnih in sekundarnih virov sem analiziral vojno, predvsem z vojaškega in tudi s političnega vidika, in na koncu podal svoja spoznanja. Za lažjo predstavnost sem dodal tudi skice bojišč.
- S primerjalno metodo sem z vojaškega vidika primerjal med sabo obe oboroženi sili v konkretni vojni.

2.1 CILJ NALOGE

Cilj diplomskega dela je prikazati hrvaško-bošnjaški konflikt v BIH z vojaškega in političnega vidika, posledice glede na potek celotne vojne ter vlogo tujih sil v tem konfliktu, s poudarkom na Republiki Hrvaški.

2.2 HIPOTEZE

1. Vance-Owennov načrt je nenačrtovano povzročil hrvaško-bošnjaški konflikt.
2. Večino poteka konflikta so zaznamovale bošnjaške vojaške pobude, ki so na koncu privedle do skorajšnjega zloma hrvaške vojske v osrednji Bosni.
3. Grožnje mednarodne skupnosti Republiki Hrvaški z gospodarskimi sankcijami so privedle do sklenitve premirja.

2.3 STRUKTURA NALOGE

Diplomsko delo sem razdelil na naslednja poglavja:

- poglavje Prostor zajema opredelitev naravnega in družbenega prostora BIH, opredelitve njenih geografskih značilnosti s poudarkom na prostor, kjer je potekala hrvaško-bošnjaška vojna, ter etnično strukturo države;
- v poglavju Od razpada Jugoslavije do hrvaško-bošnjaške vojne v BIH analiziram zgodovinske dogodke, ki so privedli do danega konflikta s poudarkom na odgovornosti bošnjaške in hrvaške strani ter tujih subjektov (Republike Hrvaške) za začetek spopadov;
- v poglavju Organizacija HVO in ABiH primerjam oborožene sile bosanskih Hrvatov in Bošnjakov, njihove strateške cilje, taktiko, oborožitev, logistiko in prisotnost tujih sil na obeh straneh;
- v poglavju Faze spopadov prikazujem sam potek vojne od prvih konfliktov pa vse do dokončnega podpisa miru;
- v poglavju Premirje in posledice vojne analiziram vlogo tujih sil in sicer ZDA ter Republike Hrvaške pri zaustavitvi sovražnosti, podpis premirja ter same posledice na nadaljnji potek vojne v BIH.

3. PROSTOR BIH

Republika Bosna in Hercegovina se nahaja na jugovzhodu Evrope, v srednjem delu Balkanskega polotoka, na zahodu in jugovzhodu meji na Republiko Hrvaško, na vzhodu in jugu pa na Srbijo in Črno Goro. Površina BIH zajema 51.100 km². Prelaz Ivan Sedlo (959 m) med planinama Bitovnje in Bjelašica povezuje dva velika dela države, Bosno na severu in Hercegovino na jugu. Hercegovina zajema 20 % površine BIH in samo 10 % prebivalstva. V predelu Neuma ima BIH 22 km obalnega pasu, s katerim ima zagotovljen izhod na Jadransko morje (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook> 22 .4. 2006).

Republika BIH je politično razdeljena na Bošnjaško-hrvaško federacijo, ki zajema 51 % površine države ter Republiko Srbsko s 49 %.

Podnebje v večini države je kontinentalno z vročimi poletji in hladnimi zimami. Srednja temperatura poleti preseže 30 °C, medtem ko se pozimi spusti tudi do –15 °C. Obalni pas BIH ima mediteransko podnebje z vročimi poletji in milimi zimami.

Pred letom 1991 je ozemlje današnje Republike BIH pokrivala Socialistična republika Bosna in Hercegovina, ki je bila sestavni del Jugoslavije. Srednja Bosna (12.920 km², 1.249.000 prebivalcev) je zajemala hribovit srednje-bosanski prostor in je bila najbolj razvit del države, medtem ko je bila Hercegovina najmanj razvit del. Večino Hercegovine je pokrival visoki kras, obdelovalnih površin je bilo malo, v mestih je živel samo 30 % prebivalstva. Relief BIH je bil na splošno planinski in samo 8 % površine države se je nahajalo pod 150 m nadmorske višine. Najvišji vrh BIH je bil Maglič z 2386 m nadmorske višine.

Socialistična republika BIH je imela ob popisu prebivalstva leta 1991 4,3 milijone prebivalcev. Od tega je bilo Bošnjakov 43,48 %, Srbov 31,21 % in Hrvatov 14,38 %. Bošnjaki so imeli večino v 45, Srbi v 34 in Hrvati v 20 občinah. Zahodna Hercegovina je bila večinoma poseljena s Hrvati, medtem ko je bila etnična struktura v srednji Bosni mešana hrvaško-bošnjaška, z majhnim odstotkom srbskega prebivalstva.

V srednji Bosni so Hrvati predstavljali največjo etnično skupino v občinah na območju doline Lašve, in sicer v Busovači (44,8 % od skupno 18.879 prebivalcev), Vitezu (45,5 % od skupno 27.859 prebivalcev), Kiseljaku (51,9 % od skupno 24.164 prebivalcev) in Novi Travnik (39,6 % od skupno 30.713 prebivalcev), Bošnjaki pa v vseh okoliških občinah, in sicer v Zenici (54,7 % od skupno 146.799 prebivalcev), Kakanju (54,5 % od skupno 55.950 prebivalcev), Gornjem Vakufu (55,8 % od skupno 25.181 prebivalcev), Konjicu (54,6 % od skupno 44.250 prebivalcev), ter Visokem (74,4 % od skupno 46.160 prebivalcev) (<http://www.mhrr.gov.ba/SektorZaIzbjeglice.html> 14. 9. 2006). (glej prilogo 1)

Največja etnična skupina v BIH in srednji Bosni so bili Bošnjaki, narod, ki je nastal iz islamiziranega prebivalstva srednjeveške Bosne ter ostalih sosednjih držav, ki so bile daljše obdobje pod turško oblastjo, v manjšem delu pa tudi iz asimiliranih priseljencev iz ostalih področij Osmanskega cesarstva. Ime Bošnjak izvira iz 15. stoletja in je prvotno predstavljalo politične predstavnike v srednjeveški Bosni. Bošnjaški narod se je nato oblikoval do 18. st. Po drugi svetovni pa je v luči jugoslovanske ideje izraz Bošnjak uradno zamenjal izraz Musliman. Na 2. Bošnjaškem kongresu 28. novembra 1993 je bilo ponovno sprejeto ime Bošnjak za predstavnika naroda, ki se je do tedaj uradno imenoval Musliman (<http://www.bosnia.org.uk2> 22. 4. 2006).

Na prostoru Republike BIH je med vojno nastala država bosanskih Hrvatov, ki se je imenovala Hrvaška republika Herceg Bosna. Nastala je novembra 1991 in prenehala je obstajati z Washingtonskimi sporazumi v marcu 1994, ko je njeno ozemlje prešlo v Federacijo Bosne in Hercegovine. Države ni priznala niti Republika BIH, niti mednarodna skupnost, ki je njen nastanek označila kot del odcepitvene politike.

4. OD RAZPADA JUGOSLAVIJE DO HRVAŠKO-BOŠNJAŠKEGA KONFLIKTA V BIH

4.1 RAZPAD JUGOSLAVIJE

Prelomna točka pri razpadu Jugoslavije je bila smrt njenega dolgoletnega predsednika Josipa Broza Tita leta 1980. Z njo so se v državi začele pojavljati etnične napetosti. V ospredje je vse bolj prihajal srbski nacionalizem, ki v času Tita ni mogel priti do izraza. Ta je zahteval združitev vseh Srbov v eno državo. Leta 1988 je prišel v Srbiji na oblast Slobodan Milošević, ki si je vse bolj prizadeval zrušiti jugoslovanski federalizem, ki ga je zagotavljala jugoslovanska ustava iz leta 1975. Leta 1989 je Srbija zrušila vladi na Kosovu in v Vojvodini z ukinjanjem njune pokrajinske samostojnosti.

Srbske zahteve po odpravi federativne ureditve so naletele na odpor v Sloveniji in Hrvaški. V slednjih državah so bile aprila 1990 organizirane prve svobodne in večstrankarske volitve v Jugoslaviji po drugi svetovni vojni. Nove oblasti v Sloveniji in na Hrvaškem so oktobra 1990 predlagale Srbiji preureditev Jugoslavije v konfederacijo, vendar je ta to zavrnila. Zavrnitev predloga je v obeh republikah spodbudila zagovornike popolne osamosvojitve.

22. decembra 1990 je hrvaški parlament sprejel novo ustavo, ki je Hrvaški zagotavljala popolno suverenost, en dan kasneje pa je bil v Sloveniji organiziran referendum, v katerem se je 82% vseh volivcev opredelilo za samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo.

25. junija 1991 je slovenska skupščina slovesno sprejela deklaracijo o neodvisnosti, s katero se je Slovenija s tem dnem razglasila za samostojno državo. Isti dan je samostojnost razglasila tudi Hrvaška. Medtem je JLA, ki je bila pod srbsko dominacijo, izvedla agresijo na Slovenijo. Po desetdnevnih bojih je uspela dobro organizirana slovenska TO obraniti svojo neodvisnost ter se dogovoriti o umiku sil JLA (Shrader 2004: 38). Jugoslavija je v tem trenutku razpadla. V njeni sestavi so ostale še štiri republike, in sicer Hrvaška, BIH, Makedonija, Srbija in Črna Gora.

4.2 VOJNA V BIH

Na prvih svobodnih volitvah v BIH, novembra 1990, je zmagala antikomunistična koalicija bošnjaških, hrvaških in srbskih strank, ki so se po političnih ciljih precej razlikovale, njihov edini skupni cilj pa je bil zrušiti komunizem. Stranke so si razdelile oblast po nacionalnem ključu. Predsednik republike je postal Bošnjak, predsednik parlamenta Srb in predsednik vlade Hrvat.

Vojna v Sloveniji in na Hrvaškem je zaostрила razmere v BIH. 9. novembra 1991 so Srbi izvedli referendum, s katerim so vzpostavili samostojno srbsko republiko znotraj BIH. Vlada v Sarajevu referendumu ni priznala, vendar protiukrepov prav tako ni sprejela. Kot reakcijo na srbski referendum so 12. novembra Hrvati razglasili Hrvaško skupnost Posavina ter 18. novembra še Hrvaško skupnost Herceg Bosno

(Kulenović 1998: Priprave za rat, www.ffzg.hr/hsd/polemos/prvi/04.html 20.4.2006).

Prvi znak vojne je bila uničena vas Ravno v vzhodni Hercegovini. Vas nastanjena s Hrvati je bila uničena med operacijo JLA in črnogorskih rezervistov v okviru osvajanja Dubrovnika

(Kulenović 1998: Priprave za rat, <http://www.ffzg.hr/hsd/polemos/prvi/04.html> 20.4.2006).

1. marca 1992 je bil v BIH organiziran referendum, v katerem je 64% volivcev podprlo neodvisnost Bosne in Hercegovine. Večino bosanskih Srbov je bojkotiralo referendum, njihovo politično vodstvo pod vodstvom Radovana Karadžića pa ni sprejelo neodvisnost BIH (CIA 2002: 124). Kot reakcijo na referendum so srbske paravojaške enote postavile barikade v Sarajevu in drugih mestih, v Bosanskem Brodu pa je prišlo do spopadov.

Potem ko je JLA oborožila bosanske Srbe in je politično vodstvo bosanskih Srbov zaključilo priprave, so ti 1. aprila 1992, na dan muslimanskega verskega praznika Bajrama, izvedli napad na Hrvate ter Bošnjake. Do spopadov med srbskimi Arkanovimi paravojaškimi formacijami in Patriotsko ligo je prišlo v Bijeljini. V nekaj dneh so Srbi prevzeli nadzor nad mestom ter si s tem zagotovili zaledje proti Srbiji in s tem logistično podporo (Kulenović 1998: Priprave za rat, <http://www.ffzg.hr/hsd/polemos/prvi/03.html> 20.4.2006).

Spopadi so se kmalu razširili v ostale dele BIH, in sicer so Srbi izvedli napad v štirih smereh: Sarajevo, območje reke Drine, območje reke Save ter Hercegovina.

Sarajevo je bilo obkoljeno z vseh strani in je postalo tarča artilerijskih izstrelkov ter ostrostrelcev. Bojne linije so se aprila stabilizirale in ostale v glavnem nespremenjene do konca vojne.

Na območju Drine je bil glavni cilj Srbov prevzeti nadzor nad območjem toka Drine ter presekati komunikacijo BiH s Sandžakom. Uspešni so bili samo delno. Sile ABiH so uspele obdržati nadzor nad Goraždem in Srebrenico.

V območji Save je bil cilj Srbov povezati območja Banja Luke in Doboja, ki so jih že kontrolirali, s Srbsko krajino na Hrvaškem. V severnem delu Posavine silam HVO v boju s Srbi aktivno pomaga HV.

V Hercegovini je bil izpod Srbov s skupno akcijo bošnjaških sil, HVO in HV osvobojen Mostar. Prisotnosti sil HV v BiH je bila v tem območju tudi pomembna zaradi deblokade Dubrovnika.¹ Do konca leta 1992 so Srbi prevzeli nadzor nad 70% ozemlja BiH. Situacija se do konca vojne ni bistveno spremenila. Sile HVO in ABiH so uspele obraniti ključne dele teritorija republike, in sicer industrijska in urbana središča, niso pa uspele rešiti problema skupnega poveljstva, logistike in uskladitve vojnih ciljev.

4.3 VLOGA REPUBLIKE HRVAŠKE PRI ZAOSTROVANJU RAZMER V BIH

Leta 1991, v času vojne na Hrvaškem, je predsednik Franjo Tuđman poizkusil prepričati Izetbegovića, da bi bosansko TO pripeljal v vojno in odprl drugo fronto proti Srbom. Vendar Izetbegović takrat Srbov ne prepozna kot nevarnost in celo dovoli JLA uporabo oporišč v severni in zahodni Bosni za podporo napadov na Hrvaško. Hrvaška stran je kasneje bošnjaške častnike obtoževala, da so sodelovali pri obleganju Vukovarja.

Tuđman ni skrival mnenja, da je Bosna umetna tvorba jugoslovanske države in brez zgodovinske legitimnosti² (Silber 1996: 231).

¹ Prisotnost sil HV je razvidna tudi iz ukazov generala HV Janka Bobetka HVO-ju iz aprila 1992 (Bobetko 1996: 207, 208).

² Ante Marković je 23. oktobra 2003 na pričanju proti Miloševiću potrdil, da je leta 1991 iz več izvorov slišal od dogovorih iz Karađorđeva o delitvi Bosne med Srbijo in Hrvaško. To sta mu po razgovoru Beogradu in Zagrebu potrdila tako Milošević kot Tuđman (http://www.bosnia.org.uk/bosrep/report_format.cfm?articleid=1020&reportid=162 22.4.2006).

Marijo Nobilo v svojem delu *Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata* navaja tri razloge, zaradi katerih je Tuđman želel razdeliti BiH:

- Tuđman je bil obseden z idejo Banovine Hrvaške in je menil, da so bile meje Republike Hrvaške nenaravne, poleg tega je moral vrniti dolg hercegovškemu delu HDZ, ki mu je pomagala priti na oblast;
- Tuđman je videl hrvaško kot obrambni zid krščanstva, ki brani zahodni civilizacijo, najprej od islamskega fundamentalizma in šele nato od pravoslavja;
- Tuđman je s delitvijo BiH poskušal pomiriti Miloševićeve teritorialne težnje, pridobiti čas za mednarodno priznanje in oblikovanje močne vojske (Nobilo 2000: 547).

A vendar so bila uradna stališča Republike Hrvaške in Tuđmana ves čas v prid ohranjanju ozemeljske celovitosti BiH s poudarkom, da morajo imeti Bosanski Hrvati status konstitutivnega naroda. Hrvaška je zavračala unitarno ureditev BiH, ker bi bili potem Hrvati po njenem mnenju kot manjšina ogroženi. Zato je podpirala ustanovitev Herceg-Bosne in je trdila, da je to nujni ukrep za preživetje hrvaškega naroda. Tuđman je bil pri tem nedosleden. Medtem ko je srbski manjšini na Hrvaškem odrekal status konstitutivnega naroda, je to zahteval za Hrvate v BiH. So pa bila ves čas stališča hrvaškega obrambnega ministra, Gojka Šuška, rojenega v Hercegovini, za pripojitev dela BiH Hrvaški, medtem ko je bil Tuđman racionalni oportunist. Če mu bi bili dani jasni znaki od zunaj (mednarodne skupnosti), da bi mu dovolili delitev BiH, potem bi to storil. Vendar teh znakov ni bilo, poleg tega je bila še nejasna prihodnost s strani Srbov okupirane Krajine (Malcolm 1994: 241).

Zaradi prisotnosti njegovih sil v BiH, je mednarodna skupnost Hrvaško v času zaostrovanja konfliktov med Hrvati in Bošnjaki v BiH potiskala v mednarodno politično izoliranost in že skoraj na rob ekonomskih sankcij. Splošna mednarodna veljava Hrvaške je upadala. Hrvaška zunanja politika je bila ves neuspešna pri zaščiti interesov hrvaškega prebivalstva v BiH, pri vojaških uspehih nad Srbi v Mostarju leta 1992 ni dobila legitimnosti mednarodne skupnosti. Njen ugled je bil celo slabši kot ugled ZRJ, čeprav je bila ta odgovorna za vojno v BiH. Njena napaka je bila tudi v tem, da je podpirala skrajno krilo HDZ in s tem pripomogla na oblast Mateju Bobanu, ki ni bil izvoljen predstavnik hrvaškega ljudstva v BiH. Čeprav so pred vojno obstajali dogovori s Srbi o delitvi BiH, so jih slednji glede na položaj Hrvaške, gladko izigrali. Takšna politika Hrvaške ni škodila samo njenemu mednarodnemu položaju, ampak tudi Hrvatom v BiH, večinoma tistim v srednji Bosni, ki niso sprejeli ideje o delitvi BiH (Geršak 1992: 23).

Po drugi strani pa je oskrbovanje Republike Hrvaške ABIH z orožjem in strelivom nasprotovalo tezi o dogovoru Hrvaške in Srbije o delitvi Bosne. Temu oporeka tudi dejstvo, da je imelo med vojno veliko članov vlade BIH, tudi Izetbegović, nastanjene svoje družine v Zagrebu. Marca 1992 so bosanski Hrvati, medtem ko so ga Srbi bojkotirali, na referendumu podprli samostojno BIH in Republika Hrvaška je bila ena prvih držav, ki je priznala BIH. Prav tako je Hrvaška sprejela na tisoče beguncev³.

4.4 STRATEŠKO-OFENZIVNI NAČRT ABIH V SREDNJI BOSNI

Ugledni ameriški vojaški zgodovinar Charles Shrader trdi, da je jeseni 1992 vlada BIH sprejela načrt o vojni s Hrvati v BIH, ker so oni šibkejši nasprotnik kot Srbi. Cilj je bil preseliti muslimanske begunce iz vzhodne Bosne in Posavine v dolino Lašve in prevzeti nadzor nad tovarnami orožja v Busovači, Vitezu in Novem Travniku (Shrader 2004: 9). Vse so bile v rokah Hrvatov. Strateški pomen tovarn, ki bi jih lahko koristila ABIH, je poudarjal tudi Sefer Halilović, tedanji načelnik generalštaba (Halilović 1998: 89).

Mednarodna javnost, predvsem ZDA, je bila bolj naklonjena Bošnjakom. Nastrojenost proti Hrvatom je izvirala še iz druge svetovne vojne in njihovega zavezništva s nacistično Nemčijo. V Nemčiji in Franciji so bile nemirne muslimanske manjšine, ZDA pa so pri muslimanih po svetu hotele popraviti vtis iz Zalivske vojne. Prav tako se je veliko zunanjih opazovalcev, ki so prišli v Sarajevo, opiralo predvsem na informacije vlade, ki pa je bila pretežno muslimanska.

Shrader trdi, da so bili incidenti v Srednji Bosni v oktobru spontani in nekoordinirani, je pa povečanje števila vojakov ABIH ter umeščanje mudžahedinov v ključna mesta in vasi ter razporejanje enot bil znak priprav na januarsko ofenzivo. Ta naj bi bila del strateško-ofenzivnega načrta, ki naj bi v srednji Bosni trajala od januarja 1993 do podpisa Washingtonskih sporazumov (Shrader 1998: 11).

Cilji načrta so bili:

³ Franjo Tuđman je v intervjuju za HTV, 21. 12. 1991 rekel: »Če pride, kot kažejo tendence, do odcepitve srbskega dela iz BIH, potem je razumljivo, da se tudi hrvaški kraji priključijo Hrvaški, ker bi jih bilo nemogoče pustiti na nemilost terorju kakšno se do zdaj izvaja« (Begić 1997: 66). O Tuđmanovi politiki v svojih spominih piše tudi ameriški diplomat Warren Zimmermann v svojih spominih. Pravi, da mu je slednji v januarju pravil, da želijo Muslimani ustvariti fundamentalistično državo, da je krščanstvo ogroženo in da je mogoča stabilnost Balkana samo s spremembo meja BIH. Zimmermann mu je odgovoril, da ZDA ne podpirajo kompenzacijo dela BIH za srbska osvajanja na Hrvaškem (Zimmerman 1997: 181-2).

- prevzeti kontrolo nad komunikacijskimi smermi sever-jug skozi enklave bosanskih Hrvatov ter tako povezati sile ABIH severno od doline Lašve, Kozice in Lepenice s silami na jugu;
- prevzeti kontrolo nad vojno-industrijskimi kompleksi v srednji Bosni, da bi se ABIH oborožila za vojno proti Srbom;
- obkoliti enklave bosanskih Hrvatov in jih razdeliti na manjše dele, kateri bi bilo potem lažje uničiti, izseliti Hrvate ter zagotoviti prostor za muslimanske begunce, ki so jih Srbi pregnali iz ostalih območij.

Uresničitev tretjega cilja bi omogočila Bošnjakom kontrolo nad srednjo Bosno ter vključitev te cone iz Vance-Ownovega načrta v Bošnjaški del ne glede na predhodno etnično sestavo; to načelo je bilo namreč že sprejeto pri območjih, ki so jih zasedli Srbi.

Hrvati v srednji Bosni po Shraderjevem mnenju niso nemočno čakali, da jih premaga močnejši nasprotnik, ampak so razvili koncept aktivne obrambe, ki je temeljil na stalnih omejenih ofenzivnih akcijah, katerih namen je bil manjšanje nasprotnikovega ofenzivnega potenciala z vzdrževanjem stalnega pritiska nanj. Največ takšnih akcij so izvedli bosanski Hrvati v aprilu.

Božidar Javorović, hrvaški strokovnjak s področja obramboslovja; v svoji analizi vojne na Hrvaškem, komentira tudi bošnjaško-hrvaško vojno v BiH in pravi, da se je ABIH spremenila iz zavezniške vojske v agresorja, ki je imel nalogo osvojiti čim več hrvaškega ozemlja, da bi nadoknadili izgubo ozemlja, ki so ga okupirali Srbi. Nadaljuje, da so si Hrvati zaslužili veliko kritik, vendar je dejstvo, da oni niso pošiljali svojih sil na muslimanska in srbska področja, temveč so le branili področja, na katerih so prebivali (Javorović v Habinc 1999: 63).

Anton Žabkar v komentarju muslimansko-hrvaške vojne pravi, da je Izetbegović vztrajal na ohranitvi unitarne BiH in je bil proti hrvaški in srbskim načrtom o delitvi BiH, vendar za to ni dobil konkretne podpore mednarodne skupnosti. Zaradi vojaških neuspehov in nezainteresiranosti mednarodnih dejavnikov za mednarodni vojaški poseg (s katerim bi edino lahko prisilili Srbe in Hrvate, da priznajo Izetbegovićevo avtoriteto), se je aprila 1993 odločil za širjenje ozemelj na račun tistih območij, ki so jih zasedli Hrvati. Prednost ABIH je bila tudi v dejstvu, da Hrvaška zaradi nevarnosti sankcij ni mogla intenzivnejše podpreti svojih rojakov v BiH, dodatno so na to vplivale razmere na hrvaško-srbski fronti v Krajini, ki je narekovala

Hrvatom, da se morejo kljub določenemu taktičnemu sodelovanju strateško zavarovati za primer oživitve te fronte. Izetbegović je po njegovem mnenju do aprila sodeloval s Hrvati, nato pa je s Srbi sklenil neko vrsto nepodpisanega premirja in usmeril glavne sile na čiščenje centralne Bosne (Žabkar 1993: 8)⁴.

4.5 VPLIV HRVAŠKEGA NACIONALIZMA NA ZAOSTROVANJE RAZMER

Bosanski Hrvati sestavljajo dve različni skupini, tako zemljepisno kot politično. Ena tretjina bosanskih Hrvatov je živela v zahodni Hercegovini, v zloglasnem leglu skrajnega desničarskega nacionalizma, kjer je bilo prebivalstvo stoddostno hrvaške narodnosti-vsaj na podeželju. Mnogi zahodni Hercegovci so se bojevali v hrvaški vojni in so se leta 1992 vrnili polni krvavih izkušenj in pripravljeni na vojno v Bosni. Nacionalizem se je odražal tudi v samem vodstvu Herceg-Bosne v Mostarju, hercegovski HDZ, ki je bila pod močnim vplivom iz Zagreba. V drugi polovici leta 1992 je voditelj Herceg-Bosne, Mate Boban vse Muslimane odstavil s odgovornih položajev v javnem življenju in nanje postavil svoje člane HDZ (Silber 1996: 224). Na drugi strani so podobne ukrepe istočasno začeli izvajati tudi Bošnjaki v Zenici, kjer so bili Hrvati diskriminirani in odstavljeni z odgovornih položajev (Mlivončić 1998: 180).

Toda večina bosanskih Hrvatov je živela v osrednji in severni Bosni, v mestih in skupnostih, kjer so prebivale vse tri narodnosti. Ti Hrvati iz osrednje Bosne so bili po izročilu dosti manj nacionalistični in veliko bolj pripravljeni živeti v večnarodnostni bosanski državi, kot pa si prizadevati za njeno razdelitev na narodnostno čiste meje (Silber 1996: 221).

Predstavnik zmernih Hrvatov je bil Stjepan Kljuić, bil je član predsedstva BIH in bi moral postati predsednik BIH, vendar ni, ker si je Izetbegović sam podaljšal mandat. Ves čas si je prizadeval za večnacionalno BIH. Kot predsednika HDZ ga je v drugi polovici leta 1992 zamenjal Mate Boban, ki je bil predstavnik nacionalističnih Hrvatov. Med drugim je rekel: »Ne priznavam, da armija republike BIH predstavlja narode te države. To je muslimanska para-vojska« (Owen 1996: 95).

⁴ O spornosti Izetbegovićevega uradnega stališča o unitarni BiH govori tudi Sefer Halilović, načelnik glavnega štaba ABIH do poletja 1993. V delu Lukava strategija pravi, da je bil novembra 1992 na sestanku s Izetbegovićem in članom predsedstva, Ejupom Ganićem, kjer sta mu slednja predlagala menjavo vzhodne BiH, kjer so živeli pretežno Srbi s Sandžakom, dela Srbije, kjer živijo muslimani (Halilović 1998: 18).

Kolektivno predsedništvo BIH v začetku leta 1993 v realnosti ni več obstajalo. Po tem, ko so ga v letu 1992 zapustili Srbi, so svoj vpliv vedno bolj izgubljali tudi Hrvati. Vse bolj je postajala to bošnjaška vlada. Koalicija Hrvatov in Bošnjakov, ki je bila zaslužna za uspeh referendum, ki je potrdil samostojnost BIH, je razpadla.

4.6 VANCE-OWNOV NAČRT

Januarja 1993 je bil na mirovni konferenci Evropske unije in Združenih narodov predstavljen načrt za rešitev krize v BIH. Predstavila sta ga bivši ameriški državni sekretar Cyrus Vance in bivši britanski zunanji minister Lord David Owen. Pred tem bil že 29. oktobra v Ženevi predstavljen osnutek načrta, ki je bil sestavljen iz treh delov, in sicer:

- vojni dokument je zajemal prekinitev spopadov v roku 72 ur, umik težkega orožja iz Sarajeva v roku pet dni ter iz ostalega območja BIH v 15 dneh, demilitarizacija Sarajeva ter kasneje cele države, umik sil v odrejene province;
- zemljevid, na katerem je bila BIH reorganizirana v deset provinc (glej PRILOGO 2);
- dokument o ustavni ureditvi BIH. BIH bi bila reorganizirana v deset provinc utemeljenih na etnični osnovi; tri province s srbsko večino, tri s hrvaško, tri z muslimansko. Vsaka etnična skupnost bi imela oblast v svoji provinci. Deseta provinca-Sarajevo bi imela oblast deljeno med vse etnične skupine. Republika bi obdržala centralno vlado v Sarajevu z minimalno oblastjo, med drugim bi urejala zunanje zadeve (O'Ballance 1995: 118). Centralno vlado bi vodilo 9 člansko predsedstvo, v katerem bi imela vsaka etnična skupnost 3 člane.⁵

Bosanski Hrvati so takoj sprejeli načrt, ker jim je dajal avtonomijo in teritorialne pristojnosti. Bosanski Hrvati so večinoma živeli v vseh treh provincah in več niso mogli pričakovati. Prav tako so se vse njihove province naslanjale neposredno na svojo zunanjo etnično matico, Hrvaško.

Srbi so ga zavrnil, ker bi se morali umakniti s 30% ozemlja, načrt je od Srbov tudi zahteval, da se odpovedo ideji o združitvi z matico, saj je v dolini Drine oblikoval prostrana bošnjaška ozemlja, ki so že bila »očiščena« in s tem bi bila zaustavljena širitev Srbije proti zahodu. Če

⁵ Provinc in konstitutivnih nacionalnih enot mednarodno pravo ne priznava, zato je bila izključene možnost odcepitve. Prav tako province ne bi mogle skleniti pogodb s sosednjimi državami ter stopati s njimi v politične ali vojaške zveze. To pomeni, da vsega tega ne bi mogle skleniti niti s Hrvaško, Jugoslavijo, muslimanske province pa s muslimanskimi državami. Ustavo bi lahko spremenili samo s konsenzom vseh treh konstitutivnih enot. (Geršak 1993: 4)

bi modrim čeladam predali težko oborožitev, kot so od njih zahtevali, bi izgubili vojaško premoč in sanj o Veliki Srbiji bi bilo konec (Pirjevec 2003: 213).

Mednarodna javnost je nato s grožnjo sankcij proti Srbiji preko Miloševića izvedla pritisk na vodjo bosanskih Srbov, Radovana Karadžića. Slednji je pod pritiskom privolil v načrt, vendar ga je 19. januarja 1993 na Palah zavrnila Skupščina bosanskih Srbov. Na odločitev skupščine je svojim govorom močno vplival tudi poveljnik srbskih sil, general Ratko Mladić, ki je bil kot zagrizen nacionalist proti vsakršnem popuščanju.

Načrt zavrnejo tudi Bošnjaki, ker plan ratificira srbsko etnično čiščenje in ni upošteval novih etničnih razmerij v srednji Bosni. Res je, da bi Bošnjaki dobili industrijsko, surovinsko in energetske najbogatejše predele Bosne, vendar bi bili tudi teritorialno najbolj osiromašeni, med drugim ne bi imeli izhod na morje v predelu Neuma. Po mnenju Izetbegovića bi bili Bošnjaki zaprti v geto, v katerem bi ohranili le sled kulturne in verske avtonomije. Predsednik Izetbegović je kasneje podpisal načrt, vendar pod pogojem, da se v primeru, če Srbi v razumnem roku ne podpišejo načrta, njegov podpis izniči. To se je seveda tudi zgodilo.⁶

Z načrtom niso bili zadovoljni tudi Američani. Trdili so, da je načrt proti-muslimanski (Owen 1996: 219).

Načrt je zaostрил razmere med etničnimi skupnostmi in spodbudil nova tekmovanja za ozemlja. Najhujše je bilo v mešanih kantonih srednje Bosne, kjer so se zaostрили odnosi med Hrvati in Bošnjaki. Večino območja srednje Bosne je prišlo v hrvaški kanton Travnik; snovalci načrta so namreč upoštevali popis prebivalstva pred vojno, kjer so bili Hrvati v večini. Spomladi leta 1993 se pa je v srednjo Bosno zateklo veliko muslimanskih beguncev, s tem pa bosanski Hrvati postanejo manjšina (Malcolm 1994: 250).

Načrt je tudi predvideval vrnitev beguncev v svoje domove v vsej BiH. Zelo nerealno je bilo pričakovati, da bi se na primer Bošnjaki po vseh grozotah vrnil v srbske kantone. »Načrt ni povzročil etničnega čiščenja v srednji Bosni,« je v delu *Balkanska odiseja* izjavil, sam snovalec načrta David Owen. Po njegovem mnenju so se začela že prej s ropanjem in požiganjem hiš s strani paravojaških enot HOS (Owen 1996: 95).

⁶ S Vance-Ownovim načrtom bi Srbi dobili 43,3% teritorija, čeprav je bilo Srbov v prebivalstvo BiH samo 31,2%. Hrvati, ki jih je bilo v BiH 17,3%, bi dobili 25,4% teritorija, najštevilčnejši narod; Bošnjaki, pa samo 31,3% teritorija.

Pirjevec trdi, da so si Hrvati Vance-Ownov načrt razlagali kot izvršeno dejstvo in so se na območjih, ki naj bi jih dobili, začeli obnašati kot gospodarji, uvajali denar in simbole matične domovine, odstranjevali župane, ki naj bi se upirali prekinitvi odnosov z Bošnjaki ter postavljali cestne zapore, da bi slednjim preprečili dobavo orožja (Pirjevec 2003: 249).

5. ORGANIZACIJA HRVAŠKEGA OBRAMBNEGA SVETA IN VOJSKE BOSNE IN HERCEGOVINE

5.1 GLAVNI VOJAŠKO-STRATEŠKI CILJI

Bošnjaško-hrvaška vojna je bila vojna logistike. Cilji obeh strani so bili kontrola nad komunikacijskimi smermi in vojaško-industrijskimi kompleksi v regiji. Slednji cilj je bil še posebej pomemben po embargu ZN na uvoz orožja v bivšo Jugoslavijo. V srednji Bosni in severni Hercegovini so bili namreč centri vojaške industrije bivše Jugoslavije ter večino od njih so bili v rokah HVO.

Vojaško-industrijski kompleksi - Zenica (proizvodnja granat vseh kalibrov), Konjič (proizvodnja streliva za pehotno orožje), Bugojno (proizvodnja protitankovskih in protipehotnih min), Novi Travnik (proizvodnja topov), Vitez (proizvodnja razstreliva). Slednja je bila najpomembnejša od vseh, saj so bile ostale tovarne brez nje nekoristne. V času bošnjaško-hrvaškega konflikta je bila glavni cilj muslimanskih ofenziv, vendar je do konca ostala pod nadzorom HVO.

Komunikacijske smeri - obe strani sta bili odvisni od komunikacijskih smeri iz jadranske obale, skozi Hercegovino do osrednje Bosne zaradi dobave orožja ter tudi hrane in ostalih potreb za civilno prebivalstvo. Ena od teh smeri je potekala od Splita proti Tomislavgradu, Jablanici in do Prozora. Smer Konjič-Hadžici-Sarajevo ter smer Bugojna-Donji Vakuf-Travnik so bili pod nadzorom bosanskih Srbov in ves čas vojne nedostopni Bošnjakom in Hrvatom. V Hercegovini je pomembna komunikacija potekala v dolini reke Neretve od Čapljine, preko Mostarja do Jablanice ter Gornjega Vakufa. Tu je bila tudi glavna smer oskrbe sil UNPROFOR-ja ter humanitarne pomoči. V osrednji Bosni je bila za HVO med vojno izredno pomembna cesta skozi dolino Lašve med Travnikom, Viteзом in Busovačo in je bila kot taka pod nenehnim udarom ABIH (Shrader 2004: 44-45).

5.2 PRIMERJAVA OBOROŽENIH SIL HVO IN ABIH

Tako HVO kot ABIH sta nastali iz Teritorialne obrambe bivše Jugoslavije, zato sta imeli podobno obrambno politiko, doktrino in organizacijsko strukturo. Zelo malo so imele visokih častnikov.

Obe vojski, HVO in ABIH, sta bili po večini sestavljeni iz pehote, z zelo malo bojne podpore (artilnerije, protizračne obrambe).

5.2.1 Primerjava človeškega faktorja

Konec leta 1992 naj bi HVO imel v BIH okoli 30.000 vojakov ter še 40.000 policistov, Bošnjaki pa 100.000 vojakov. (O'Ballance 1995: 114). Ocene o številu vojakov ABIH v letu 1993 so bile zelo različne. Od 60.000, razdeljenih v 5 korpusov po podatkih Military Balance do 170.000 po trditvah načelnika generalštaba Sefera Halilovića (Halilović 1998: 166).

Najbolj pa se je prednost v človeškem faktorju odražala v osrednji Bosni, kjer je bilo razmerje v korist Bošnjakov 3:1 (26.000 proti 8.700), ki pa se je s porazi HVO samo še povečevalo. Medtem ko HVO ni uspel mobilizirati novih vojakov, je to počela ABIH z vedno novimi begunci, ki so pred Srbi prebežali iz Vzhodne Bosne in Posavine. Decembra 1993 je HVO razglasila splošno mobilizacijo, aktivneje pa je začela svoje vojake pošiljati tudi Republika Hrvaška.

Konec marca leta 1993, malo pred aprilskimi spopadi, je imel HVO naslednjo razporeditev sil: 20.000 vojakov v zahodni Hercegovini in dolini Neretve, 10.000 vojakov v severni Bosni, 6.000-8.000 v srednji Bosni, 1000 v vzhodni Bosni, 2.000 v Sarajevu ter 2.000 vojakov v Bihaču. (Milivojević 1994: 101)

Obe strani sta imeli v času konflikta tudi bojišča s Srbi, vendar sta druga drugo obtoževali, da sta proti Srbom delovali pasivno. Muslimani so očitali Hrvatom odgovornost za padeč Jajca.

5.2.2 Organizacija HVO

V letu 1991 se je hrvaška skupnost v BIH že začela organizirati in oboroževati. Med vojno na Hrvaškem so spoznali, da bodo sami naslednja tarča Srbov. Bošnjaki v tem času še ne zaznajo grožnje.

8. aprila 1992 je bila v Mostarju ustanovljen civilna komponenta HVO (hrvaški obrambni svet). HVO je bila po mnenju bosanskih Hrvatov zamišljena kot najvišja izvršna in administrativna oblast na teritoriju Herceg-Bosne, in sicer kot nujni ukrep, dokler vlada v Sarajevu ne prevzame odgovornosti za zaščito svojih državljanov. Ustanovitev je imela tudi zakonsko podlago v zakonodaji bivše Jugoslavije, ki je dala mestnim in lokalnim skupnosti pravico do organiziranja obrambe. Velik del mednarodne skupnosti ter vlada v Sarajevu je ustanovitev Herceg-Bosne označilo kot separatistično dejanje in prvi korak k priključitvi Republiki Hrvaške. Herceg-Bosna je imela namreč hrvaški sistem lokalne skupnosti, hrvaške šole in hrvaščina je postala uradni jezik, hrvaški dinar je nadomestil jugoslovanski dinar, zato je bila v tem smislu podobna Srbski republiki BIH, s to razliko, da so bili Bošnjaki in Hrvati še zavezniki (Silber 1996: 222).

Vojna komponenta HVO je bila formalno ustanovljena 15. maja 1992, medtem ko je glavni štab bil ustanovljen že prej, prav tako so že prej obstajale bojne enote. Svoje enote so ustanavljali iz kriznih štabov Hrvaške skupnosti BIH ter političnih organizacij. Ti so se preimenovali v občinska poveljstva HVO, podrejene glavnemu štabu HVO v Mostarju.

HVO sestavljajo 4 operativne cone, s centri v Tomislavgradu, Mostarju, Vitezu in Orašju. Meje operativnih con so bile meje občin. Občine Livno, Tomislavgrad, Kupres, Bugojno, Gornji Vakuf in Prozor so pripadli operativni coni Zahodna Hercegovina, Jablanica in Mostar coni Vzhodna Hercegovina, ter mesta v dolini Lašve operativni coni Srednja Bosna. Operativna cona je bila glavna administrativna in operativna enota v strukturi HVO-ja. Operativne cone so se delile na operativne skupine, ki so jih sestavljale brigade v posameznih mestih (Shrader 2004: 57).

Ves čas je primanjkovalo častnikov, vojaki pa so bili slabo organizirani in neprofesionalni. Enote tako HVO kot ABIH so bile organizirane po teritorialnem principu. Enote so tvorili pripadniki iz iste lokalne skupnosti. Ta je tudi skrbela za njihovo oskrbovanje s hrano, orožjem, strelivom. Ko vojaki niso bili na vojni dolžnosti, so opravljali dela na kmetiji ali kakšna druga dela. (Collinson 1994: 11)

Šele konec leta 1993 s prihodom novega načelnika glavnega štaba je prišlo do sprememb. Ante Roso je profesionaliziral HVO in izboljšal njene bojne sposobnosti. Uvedel je štiri brigade za hitre ofenzivne udare, ki so lahko delovale na celotnem ozemlju pod nadzorom HVO, sestavljene iz stalno zaposlenih profesionalnih vojakov.

Med letoma 1991 in 1992 so se spontano ustanovljale tudi vaške straže, zaradi strahu pred možnimi napadi Srbov in rastočim kriminalom. Vaške straže so bile velikokrat tudi večetnične, poleg Hrvatov so bili njeni člani tudi Bošnjaki, pa celo Srbi. Formalno niso bile del HVO, so se pa iz vaških straž rekrutirali prostovoljci v HVO.

Glavni nosilec spopadov s Bošnjaki v HVO so bile brigade. Štele so približno 18.000 pripadnikov. V njihovih enotah je bilo tudi do 30% Bošnjakov, vendar je večina teh spomladi 1993 zapustila HVO in se pridružilo ABIH (Vego 1993: 101).

Brigade so bile od vseh enot najbolj oborožene, opremljene in organizirane, vendar so lahko izvedle samo lokalne ofenzivne akcije, njihova glavna naloga pa je bila obramba domačega ozemlja.

V začetku leta 1993 je vodstvo Herceg-Bosne ustanovilo tudi Civilno zaščito HVO s nalogami podpore rednim enotam HVO in vzpostavljanju reda in miru v mestih (Shrader 2004: 63).

5.2.3 Organizacija Armije Bosne in Hercegovine

Marca 1992 je bila razglašena Republika BIH vendar brez učinkovite nacionalne vojske, da bi branila njeno krhko neodvisnost. Medtem ko je Hrvaška skupnost v BIH ustanovila HVO, je vlada v Sarajevu precej zaostajala. Izkazala se je za zelo neodločno, zato so se Bošnjaki po mestih sami organizirali v okviru Patriotske lige. Le-to je novembra 1991 ustanovil Sefer Halilović, najprej v Sarajevu, nato pa štabe v vseh ostalih mestih⁷ (Shrader 2004: 65-67).

Muslimanski aktivisti so prevzeli kontrolo nad organizacijo Teritorialne obrambe, prav tako pa so prevzeli tudi njeno strukturo za formiranje nacionalne vojske. V začetku so bili precej slabše organizirani in oboroženi od Srbov in HVO-ja, vendar so že januarja leta 1993 precej napredovali.

⁷ Patriotska liga je kot predhodnico ABIH ustanovil Sefer Halilović in predstavljala je prve bošnjaške enote, ki so se uprle proti Srbom. V direktivi patriotske lige za obrambo suverenosti, 25. 2. 1992 so kot sovražne sile opredeljene tudi ekstremne sile HDZ s velikostjo dveh brigad (Halilović 1998: 166).

Prve enote ABIH so bile ustanovljene 27. maja 1992, sestavljene so bile iz 13 pehotnih brigad.

Januarja 1991 je JLA ukazala razpustitev vseh enot TO v BIH in Alija Izetbegović je dovolil, da so jih v večji meri razorožili, njihovo orožje pa dodelili bosanskim Srbom. Le-to se je Bošnjakom v začetku vojne izredno maščevalo (Shrader 2004: 66).

Vojska BIH je nastala s združevanjem Patriotske lige ter sil Teritorialne obrambe. V njen okvir pa so spadale še številne paravojaške skupine (Zelene baretke), mudžahedini (prostovoljci iz islamskega sveta), po mobilizaciji aprila 1992 pa tudi enote ministrstva za notranje zadeve.

18. avgusta 1992 je ABIH sistem TO zamenjala s sistemom petih korpusnih con. Prvi korpus je pokrival Sarajevo, Drugi korpus Doboj in Tuzlo, Tretji korpus Banjo Lukovo in Zenico, Četrti korpus Mostar in Bihač Peti korpus. V drugi polovici leta 1993 sta ustanovljena še Šesti korpus v Konjici in Sedmi v Travniku.

Korpusi so bili temeljne administrativne enote in so imeli podobno funkcijo kot operativne cone HVO, z razliko, da so bili korpusi številčnejši. Na primer Operativna cona HVO-Srednja Bosna je imela 18.000 pripadnikov, 3. korpus ABIH na istem območju pa 80.000.

Korpusi se delijo na *operativne skupine*, sestavljene iz brigad (1.500 do 3.000 vojakov). Operativne skupine so bile organizacije z nalogo pomagati pri izvedbah operacij, poveljevanju in nadzoru v času bojev. Za razliko od operativnih skupin HVO niso bile teritorialno vezane.

Udarne enote ABIH so bile brigade. Večina jih je bilo pehotnih in ne čisto popolnjenih. Po padcu Jajca je ABIH številne begunce izkoristila za formiranje novih enot, ki niso bile vezane na določeno območje in so se lahko uporabile po potrebi (Shrader 2004: 69,71). Med potekom vojne je nastajalo vedno več tudi elitnih, napadalnih brigad, sestavljenih iz prostovoljcev, tudi mudžahedinov. Ena izmed prvih takšnih je bila 7. muslimanska brigada⁸.

⁸ ABIH je bila izrazito muslimanska vojska, kar je potrjevalo tudi, da je Izetbegović svoje vojake pozdravljal Es selam aj leikum ter da so se enote velikokrat formirale v džamiji (Mlivončić 1998: 152). Prav tako je s istim pozdravom Izetbegovića pozdravljal njegov načelnik glavnega štaba, Sefer Halilović (Halilović 1998: 18).

5.2.4 Vpliv organizacije obeh vojska na taktiko

Organizacijska struktura ABIH in HVO je onemogočala izvajanje obsežnih operacij s ciljem doseči obsežne ozemeljske spremembe. Zaradi nemobilnosti enote, ki so bile neprofesionalne, so bile takšne operacije zelo redke. Glede mobilnosti je bila pri ABIH izjema 7. muslimanska brigada. Delovala je lahko na zelo širokem območju in je bila prisotna pri velikem številu ofenziv. V drugi polovici 1993 je ABIH že imela sposobnost načrtovati in izvesti obsežne operacije, kot je na primer Neretva 93.

Veliko zmag je bilo doseženih na podlagi taktičnega presenečenja. Na primer junija 1993 v Travniku je ABIH s prihodom novih bošnjaških beguncev iz Zenice hitro postala številčnejša od sil HVO v mestu (Collinson 1994: 11).

Na taktiko je vplival tudi hribovit in gozdnat teren, kar je bilo idealno za obrambno taktiko. Zelo pogoste so bile cestne zapore in kontrolne točke, ki so mejile na nasprotnikovo ozemlje. Pomembno je bilo zagotavljati linije komunikacij in dobavnih poti s sosednimi zavezniškimi skupnostmi. Te so bile prav tako pogosti cilj napadov.

5.2.5 Poveljstvo, nadzor in komunikacija

Poveljstvo, nadzor in komunikacija-3C je bil temeljni problem obeh vojska v tej vojni, posebej pri nadzoru nad kriminalnimi in skrajnimi elementi ter silami za posebne operacije. Dejavniki, ki so onemogočali učinkovito poveljevanje in nadzor so bili: nova organizacijska struktura, utemeljena na prostovoljnih častnikih in vojaki; velik vpliv politike na imenovanje poveljnikov; prisotnost samostojnih enot v conah operacij, ki niso bile pod lokalnim poveljstvom. Vse skupaj je še zaostriło povečanje kriminalitete (Shrader 1994: 74).

- problem novo nastalih prostovoljnih enot;

vse institucije in pravila v obeh vojskah niso bilo polno formulirana ter brez ustreznih standardov. Veliko civilistov je služilo v vojski, kadar so hoteli in kjer so hoteli. Enote so bile pogosto sestavljene iz prijateljev iz iste vasi, dostikrat se ni upoštevalo ukazov nadrejenih in mešale so se civilne in vojaške dolžnosti. Nedisciplina je bila pogost problem.

- učinek političnega vpliva;

politični voditelji, predvsem lokalnih skupnosti, so imeli velik vpliv tako na imenovanje kot tudi na odstavljanje poveljnikov ter so slabili sistem poveljevanja in nadzora tako v HVO kot v ABIH. Brez soglasja lokalnih civilnih oblasti, regionalni poveljnik ni mogel brez problemov sprejeti odločitev o zamenjavi podrejenega poveljnika. To se je dogajalo predvsem pri HVO, medtem ko je pri ABIH vseeno obstajalo večja stopnja povezanosti in enotnosti glede temeljnih vprašanj obrambne politike (Shrader 2004: 76,77).

- vloga vojne policije in enot za posebne namene;

problem vojne policije in enot za posebne namene je bil v tem, da so bile pod kontrolo oblasti na nacionalni ravni in niso bile odgovorne lokalnim poveljnikom rednih sil (Zelene baretke, Vojna policija HVO). Problem je bil še večji, ker so bile ekstremistične sile na obeh straneh pogosto obtožene za vojne zločine, a njihovi vodje niso bili v pristojnosti poveljnikov HVO oz. ABIH.

Na primer poveljnik operativne cone Srednja Bosna HVO ni mogel menjavati ali kaznovati poveljnikov vojne policije in posebnih enot in ni bil vedno obveščen o nalogah, ki so jih ti dobili na nacionalni ravni, kljub temu, da je bil v formalno nadrejenem položaju; pripadali so namreč njegovi operativni coni. Lahko je usmerjal njihovo delovanje, ampak ni imel administrativne in vojaške-upravne oblasti nad njimi (Shrader 2004: 80).

- vloga paravojaških enot;

veliko bošnjaških in hrvaških politikov je imelo svoje privatne oborožene sile, ki so bile dobro oborožene, vendar pod slabim nadzorom. Ene takšnih paravojaških organizacij so bile Hrvaške obrambne sile (HOS), vojno krilo ultra desne Hrvaške stranke prava, ki so imele svoje organe tako na Hrvaškem kot v BIH. Sile HOS so bile črno uniformirane s fašističnimi simboli in delovale so predvsem v južni Hercegovini. Bile so odgovorne za številne izpade ter za odpiranje taborišč za srbske zapornike. HOS so bile prvotno ustanovljene med vojno na Hrvaškem leta 1991. HOS v BIH je bil pod direktno kontrolo iz Zagreba in HVO ni imel nobenih pooblastil nad njimi. Marca 1992 so štejele sile HOS med 4.000 in 5.000 pripadnikov, večinoma bosanskih Hrvatov pa tudi 30% Bošnjakov. Večino Bošnjakov je bilo z območja Mostarja.

HOS si je za razliko od HVO BIH zamišljal kot del velike Hrvaške. Njihov cilj je bil premagati Srbe ter obnoviti meje na reki Drini. Prav zato je HOS prihajal v konflikt s HVO, katerih cilji so bili zmernejši: avtonomno hrvaško območje, povezano z vlado v Sarajevu.

Zaradi vse več incidentov; avgusta 1992 je bil blizu Mostarja ubit bošnjaški general Kraljević, sta 23. oktobra 1992 Boban in poveljnik HOS Prkačin v Grudah sprejela odločitev o razpustitvi sil HOS. Njihovi pripadniki so se integrirali v HVO (Vego 1993: 100).

Najbolj problematična enota Bošnjakov je bila 7. muslimanska brigada, ki je delovala v srednji Bosni v okviru 3. korpusa. Šlo je za elitno brigado sestavljeno iz Bošnjakov, posebno naklonjenim islamskemu fundamentalizmu. Bila je tudi v tesnih odnosih s mudžahedini in prejemale denar od Islamskega centra v Zenici.

-kriminalne aktivnosti

Velika dostopnost orožja in slab nadzor so povečali kriminalne aktivnosti v državi (ropi, umori, trgovina na črno). Pogost plen kriminalnih skupin so bili humanitarni konvoji, ZN pa so za te zločine kasneje obtoževali HVO in ABIH (Shrader 2004 :85).

5.2.6 Primerjava oborožitve in logistike

Najbolj oborožena vojska v BIH je bila Armija bosanskih Srbov, kajti prevzela je večino orožja JLA ter TO v BIH, pri tem pa še uživala podporo Srbije. HVO je bil tudi relativno dobro opremljen, zahvaljujoč podpori Hrvaške. ABIH je na začetku vojne v oborožitvi še precej zaostajala za HVO, sredi leta 1993 pa jo je dohitela in celo prehitela.

V BIH je bilo veliko tovarn in skladišč orožja bivše JLA in to so bili tudi glavni izvori orožja za ABIH ter HVO. Kljub temu, da je JLA večino orožja prenesla Srbom, so Bošnjaki in Hrvati uspeli zaseči velike količine vojne opreme. Boj za kontrolo nad le-tem je povzročil tudi prava trenja med njima. Za HVO je bila najpomembnejša tovarna razstreliva v Vitezu. Vzdrževanje tankov in drugega težkega orožja se je opravljalo na Hrvaškem, ker na področju Herceg-Bosne ni bilo takšnih objektov (Vego 1993: 101).

Kljub embargu OZN na uvoz orožja v države bivše Jugoslavije, je ABIH ter HVO uspelo pridobiti velike količine streliva in orožja od zunaj. Glavni oskrbnik obeh strani je bila Hrvaška. Razlog za oskrbovanje ABIH s strani Hrvaške je bil v tem, da bi sredstva uporabili proti Srbom, ki so bili še naprej grožnja tudi na Hrvaškem. Orožje je ABIH sicer redkeje dobivala tudi v času spopadov s HVO za področja, ki so bila pod srbskim obleganjem. Prenos je potekal preko ozemlja pod nadzorom HVO (Shrader 2004: 105).

Konec marca sta Izetbegović in Tuđman sklenila dogovor, v katerem je Hrvaška obljubila nadaljevanje dobave orožja v zamenjavo za bosansko elektriko v Dalmacijo (Wiebes 2003: 164).

ABIH so preko Hrvaške orožje dobavljale prijateljske muslimanske države, predvsem Iran, pa tudi Turčija. Ob začetku bošnjaško-hrvaških konfliktov so se precej zmanjšale, vendar ne popolnoma. Veliko tega je v BIH prihajalo tudi pod krinko humanitarnih konvojev. Septembra 1992 je CIA v Zagrebu odkrila iransko letalo z veliko količino orožja, namenjenega ABIH, ki pa bi naj bila humanitarna pomoč. Hrvaška je imela od tega seveda korist, veliko orožja je namreč ostalo tudi v Zagrebu. Dobavo orožja iz muslimanskih držav v ABIH so na skrivaj podpirale tudi ZDA (Wiebes 2003: 166).

Aprila 1993 so se v Teheranu sestali predstavniki bosanskih Hrvatov, Bošnjakov in Irancev. Med drugimi sta bila prisotna tudi predsednik BIH Izetbegović ter iranski predsednik Rafsanjani. Dogovorili so se o dobavi starega ruskega orožja Bošnjakom in Hrvatom (Wiebes 2003: 166).

Februarja 1994 je ameriški ambasador Peter Galbraith v Zagrebu obiskal Tuđmana in dal iniciativo za obnovitev skrivnih dobav orožja iz Irana preko Hrvaške v BIH, ki jih bodo ZDA spregledale. Hrvaška naj bi obdržala 30% pošiljk (Wiebes 2003: 166).

Po podatkih Military Balance je imel HVO 50 tankov in 500 kosov topniškega orožja, ABIH pa 20 tankov in 30 oklepnih transporterjev (International institut for strategic studies 1994: 58). Kljub splošno večji količini težkega orožja, ki se je nahajalo v Hercegovini, je bila HVO inferiorna v najbolj kritičnem območju Srednje Bosne, kjer je potekalo tudi večino spopadov. V enklavah Vitez, Travnik, Busovača sploh ni imel tankov. Situacija se je v drugi polovici 1993 z vedno večjimi izgubami teritorija samo še slabšala za HVO. Dostava orožja in streliva do enklav je bila vedno težja. V času podpisa Washingtonskih sporazumov je bila Operativna cona HVO Srednja Bosna že skoraj brez streliva.

6. POSREDOVANJE V VOJNO

6.1 INTERVENCIJA HRVAŠKE VOJSKE

HVO je imel predvsem logistično podporo Hrvaške vojske. Poleg oskrbovanja z orožjem in opremo je imela Republika Hrvaška pomembno vlogo tudi pri nadzoru in premikih enot HVO (Vego 1993: 99).

Ocene o prisotnosti njihovih sil ter številu pripadnikov v času bošnjaško-hrvaških spopadov so različne, vsekakor pa so bile prisotne. V letu 1992 so redne enote Hrvaške vojske igrale pomembno vlogo pri osvobajanju Hercegovine in Mostarja izpod Srbov, vendar je večina enot kasneje zapustila BIH. V tem času je HV organizirala tudi urjenje enot Bošnjakov in bosanskih Hrvatov. Navzočnost HV v BIH je temeljila na sporazumu o bilateralnem vojaškem sodelovanju med obema državama, podpisanim v Zagrebu 21. julija 1992 in aneksom, podpisanim v New Yorku 21. novembra 1992. Po pobojih v Ahmičih in Stupnem dolu je Izetbegović relativiziral sporazume, mednarodna skupnost pa je prisotnost hrvaških sil označila za agresijo, ker je bila HV tuja sila na ozemlju Republike BIH.

O prisotnosti HV v času bošnjaško-hrvaške vojne so konec leta 1993 poročali predvsem evropski opazovalci in UNPROFOR, predvsem na območju južne Hercegovine (Ni dokazov o prisotnosti njihovih enot v srednji Bosni.)

Februarja 1994 je generalni sekretar OZN Boutros Ghali obvestil Varnostni svet, da Hrvaška podpira HVO z vojaki, opremo in orožjem ter da je v srednji Bosni in Hercegovini 5.000 pripadnikov rednih enot Hrvaške vojske. Ministrstvo za obrambo BIH je 28. januarja 1994 izjavilo, da ima Republika Hrvaška v BIH od 25.000 do 30.000 pripadnikov, razporejenih v 15 brigad. Dan kasneje je Ministrstvo za obrambo RH vse očitke zanikalo; večina navedenih brigad po njihovih trditvah ni obstajala ali pa so bile na rednih nalogah na Hrvaškem. V BIH naj bi bilo samo 1.500 hrvaških prostovoljcev, ki so bili večinoma tam rojeni. Šlo je tudi za ljudi, ki so se borili v vojni na Hrvaškem in so obdržali uniforme hrvaške vojske⁹ (Župan 1994: 5).

⁹ Novinar La times je na konferenci MORH 28. januarja 1994 vprašal, če so tanke s oznako HV, ki so jih videli pripadniki ZN, ti hrvaški prostovoljci tudi obdržali iz vojne na Hrvaškem. Predstavniki MORH-a je odgovoril, da nima podatkov o tem.

6.2 MUDŽAHEDINI

Muslimanske privatne vojske so bile najbolj prisotne v 3. korpusu ABIH v srednji Bosni in so predstavljale velik problem, ker jih je bilo zelo težko nadzirati. Več tisoč islamskih fundamentalistov je prišlo v BIH na odprt poziv Alije Izetbegovića, da pomagajo „obraniti“ islamsko državo v Evropi (Shrader 2004: 89).

Število mudžahedinov naj bi se do konca vojne povzpelo na 4.000, kar je bilo več kot skupno število plačancev na srbski in hrvaški strani. Med prostovoljci so bile enote Iranske republikanske garde ter številni, ki so se že borili v Afganistanu: Pakistanci, Turki, Iranci, Alžirci, Savdo-Arabci, Egipčani, Sudanci. Savdske verske organizacije so sponzorirale številne enote. Jeseni 1992 so prispeli šiitski Libanonci, pripadniki Hezbolaha, zaradi izobraževanja bošnjaških borcev. To so kasneje prevzeli Iranci. (Ivanković 2003: 181)

Kot ekstremisti, po svojem verskem in političnem prepričanju, se mudžahedini niso ukvarjali z interesi vlade v Sarajevu. Njihove glavne bojne metode so vključevale teror.

Prvi mudžahedini so prišli v BIH sredi leta 1992 in so bili vključeni v strukturo Teritorialne obrambe v Travniku. Nekaj mudžahedinskih enot je delovalo kot samostojne enote. Ena takšnih je bila El Mudžahid, ki je bila ustanovljena 13. avgusta 1993. Tesno je sodelovala z 7. muslimansko brigado. Mudžahedini so bili priljubljeni pri delu lokalnih muslimanov. Ob vsesplošnem pomanjkanju so domačim muslimanom delili hrano in ostale življenjske potrebščine. Mlade fante so rekrutirali v lokalne mudžahedine, zagotavljali so jim uniforme in orožje ter jih usposabljali (<http://www.un.org/icty/hadzihas/trialc/judgement/index.htm> 3.4.2006).

Načelnik glavnega štaba ABIH Sefer Halilović je zanikal prisotnost mudžahedinov v enotah ABIH. Trdil je, da so enote ABIH dovolj močne in številne, da lahko obranijo teritorialno integriteto BIH brez tujih borcev (Halilović 1998: 200).

Poleg mudžahedinov so bili v Bosni še številni drugi plačanci, ki so se borili za HVO in ABIH. V HVO je bilo veliko Nemcev in Škotov, v ABIH pa Britancev in Dancev (Shrader 2004: 91).

6.3 INTERVENCIJA UNPROFORJA IN OPAZOVALCI EU

Z Resolucijo 776 Varnostnega sveta OZN avgusta 1992 se formirajo enote UNPROFOR-ja za BIH, katerih glavna naloga je bila preprečevanje etničnega čiščenja in zagotavljanje humanitarne pomoči žrtvam spopada. Do maja 1994 je v BIH delovalo 16.300 vojakov UNPROFOR-ja, od tega 5.000 v Sarajevu. Zaradi omejenosti večinoma na zaščito humanitarnih konvojev, kasneje zaščitnih con ZN, so bile enote UNPROFOR-ja neuspešne pri prepričevanju spopadov in napadov na civiliste. Kljub temu so sile ZN postavljale cestne zapore in kontrolne točke ter streljale na sprte strani. Obema stranema so posredovali informacije o položaju nasprotnikovih sil, del osebja UNPROFOR-ja pa je bil tudi vključen v trgovino na črno in kriminalne aktivnosti (Shrader 2004: 94-95).

Opazovalna misija EU je bila ustanovljena zaradi nadzora nad Brionskim sporazumom 9. julija 1991. Prva misija je bila v Sloveniji, kasneje pa so se misije razširile še na Hrvaško in BIH. Misija EU v BIH se je upravljala iz regionalnega centra v Zenici. Njihova naloga je bila opazovanje območja, vzdrževanje kontakta s civilnimi in vojnimi oblastmi ter humanitarnimi organizacijami, z namenom raziskovanja večjih incidentov in kršitev človekovih pravic.

Poveljniki HVO so se pritoževali, da so tako UNPROFOR kot opazovalci EU bili naklonjeni Bošnjakom, ter da so bili za večino incidentov obtoženi Hrvati. Tako HVO kot ABIH sta opazovalcem EU velikokrat onemogočala pristop na kraj dogajanja, tako da ti niso mogli videti, kaj se dogaja. V srednji Bosni, kjer je bilo največ spopadov, so se opazovalci EU večinoma opirali na to, kar so jim povedali predstavniki ABIH v Zenici in drugih krajih. Poleg tega so pripadniki UNPROFOR-ja in opazovalci EU jemali za tolmače in prevajalce večinoma Bošnjake, zato je s tega stališča vprašljiva tudi doslednost njihovih prevodov. Shrader navaja, da je bil veleposlanik EU pristranski do Bošnjakov in da je za večino incidentov okrivil HVO. Njegovo delo je bilo v skladu s tajnimi napotki francoske vlade, ki je imela razloge delovati v korist Bošnjakov, poleg vsega tudi zaradi nemirne muslimanske populacije v francoskih mestih in velikih francoskih poslovnih interesov v muslimanskem svetu (Shrader 2004: 265).

7. POTEK SPOPADOV

Bošnjaško-hrvaški konflikt sem razdelil v dve fazi, in sicer v prvo fazo, ki je trajala od prvih zaostrovanj do glavnega napada sil ABiH v aprilu 1993 ter drugo, ki je trajala od aprila 1993 do podpisa dokončnega premirja med sprtima stranema v marcu 1994.

7.1 PRVA FAZA (MAJ 1992–APRIL 1993)

V prvem delu, ki je trajal do januarja 1993, je prihajalo do številnih incidentov ter tudi do spopadov, ki pa niso bili del organiziranih priprav HVO ali pa ABiH, prvi tak incident se je zgodil že v maju leta 1993. Večina incidentov je bila lokalne narave, pogosto povezana s kriminalnimi aktivnostmi. V drugem delu pride do prvih ofenzivnih akcij ABiH, katerih cilj je testiranje sil HVO in njihovih zmožnosti odpora ter reakcije UNPROFOR-ja na spopad med Bošnjaki in Hrvati.

7.1.1 Sodelovanje HVO in ABiH v bojih proti Srbom

21. aprila 1992 je bil v Zagrebu podpisan Sporazum o prijateljstvu in sodelovanju med republiko BIH in republiko Hrvaško, s katerim so bili dani pogoji za sodelovanje med HVO in ABiH (http://www.nsf-journal.hr/issues/zbornik_s1/marijan.htm).

Konec aprila 1992 je HVO zaprosil, da predsednik Alija Izetbegović oblikuje skupni štab, ki bi vodil tako HVO kot TO, kjer so prevladovali Bošnjaki, vendar je Izetbegović to zahtevo zavrnil. Koordinacija na lokalni ravni je bila prav tako nizka. Do oblikovanja skupnih enot je vendarle prišlo v srednji Bosni. V začetku so bile tako enote HVO kot TO večnacionalne, kasneje pa so Hrvati začeli zapuščati TO¹⁰.

Sredi leta 1992 so na hitro vzpostavljene oborožene sile HVO in TO s pomočjo enot Republike Hrvaške uspele vzpostaviti obrambno linijo proti številčnejšim in bolj oboroženim silam bosanskih Srbov. Le ti so obkolili Sarajevo, poleg tega so ogrožali vzhodno in zahodno Hercegovino ter pretežno bošnjaška mesta v vzhodni Bosni. V srednji Bosni so imele sile HVO in ABiH s Srbi pomembna bojišča na vzhodnem delu območja; od Hadžića do Vareša,

¹⁰ 15. avgusta 1992 je v Travniku potekal sestanek bošnjaških in hrvaških vojaških in civilnih predstavnikov Gornje-vrbaske in Lašvanske regije o tesnejšem sodelovanju HVO in ABiH. Do dogovora ni prišlo zaradi medsebojnega muslimansko-hrvaškega obtoževanja o muslimanskem unitarizmu in hrvaški krivdi za nastalo situacijo v regiji.

na severnem delu od Maglaja, Doboja do Tešanja in na zahodnem od Jajca proti Donjem Vakufu in Bugojnom (Shrader 2004: 109–110).

7.1.2 Zaostrovanje konfliktov do januarja 1993

Do prvih konfliktov med dotedanjima zaveznikoma je prišlo že v maju 1992, ko je več vojašnic JLA in tovarn orožja prešlo pod njun nadzor. Spori za nadzor nad tovarnami so se začeli v Busovači, Novem Travniku, Vitezu (tovarna eksploziva) ter Kiseljaku. Večino tovarn je zasedla HVO. Kljub napetostim so sile HVO in ABIH še naprej sodelovale pri skupni obrambi proti Srbom.

Oktober 1992 so Srbi zavzeli mesto Jajce. Mesto severovzhodno od Travnika je bilo tarča intenzivnega obleganja bosanskih Srbov pred tem že 5 mesecev. 27. oktobra je prišlo do zračnih napadov na mesto, sledil je umik hrvaških sil skupaj s civilisti, z enodnevnim zamikom so jim sledili še Bošnjaki. Večina bošnjaških beguncev se je zatekla v dolino Lašve. Beguncem, ki so se skušali zateči na Hrvaško, je bilo to onemogočeno. Zagrebške oblasti so namreč zaradi prevelikega števila beguncev v državi že julija zaprle meje (Pirjevec 2003: 197).

Nivo hrvaško-bošnjaškega konflikta se je pomembno povečal konec oktobra 1992 v osrednji Bosni. Spopadi so se začeli najprej 19. oktobra v Novem Travniku in dan kasneje v Ahmičih, v okolici Viteza. V Novem Travniku je prišlo do spora zaradi goriva na bencinski črpalki, ki je bilo namenjeno TO. Pri tem je bil ubit en vojak ABIH. Spopadi med ABIH in HVO so se hitro razširili po mestu. UNPROFORJU je 23. oktobra uspelo zagotoviti podpis premirja v Novem Travniku (CIA: 2002: 159).

Situacijo zaostrijo še mudžahedini, ki so 20. oktobra ubili Ivico Stojaka, poveljnika brigade HVO v Travniku.

Naslednji incident se je zgodil isti dan v vasi Ahmiči, v okolici Viteza, kjer so sile ABIH 20. oktobra blokirale cesto silam HVO, namenjenim proti bojišču proti Srbom. Po trditvah Bošnjakov naj bi sile HVO prihajale na pomoč svojim enotam v Novem Travniku, ki so se spopadale s Bošnjaki. 20. oktobra je UNPROFOR dosegel premirje v območju Viteza. (Shrader 2004: 113).

Za mednarodno javnost, naklonjeno Bošnjakom, so bili incidenti v mesecu oktobru povod za dogajanja, ki so sledila v aprilu 1993, ko je HVO izvedla več napadov v dolini Lašvi in poboj pri Ahmičih.

23. oktobra so sledili srditi spopadi v Prozoru, mestu ob glavni cesti iz Mostarja v zahodno Bosno. Hrvaške sile so pripeljale artilerijske okrepitve iz Tomislavgrada. V enem dnevu je bilo mesto uničeno do tal in vseh 5.000 muslimanov ga je zapustilo. Verzije vzroka spopadov v Prozoru so različne: mafijska nasprotja nad dobavo bencina s črnega trga, oviranje dobave orožja bošnjaški vojski s strani HVO¹¹.

Oktobra je prišlo tudi do zaviranja humanitarnih konvojev iz Splita v Sarajevo s strani Srbov in Hrvatov. Na teden naj bi v oblegana območja pripeljali 9.200 ton hrane, vendar naj bi zaradi oviranja prispelo samo 1.100 ton (Pirjevec 2003: 196).

Konec leta 1992 je prišlo do nove politične krize. Izetbegoviću je namreč potekel mandat in mesto bi moral prepustiti hrvaškemu kolegu, vendar tega ni storil. Sledil je odstop hrvaških članov v vladi. Januarja 1993 je bila politična kriza končno rešena (Pirjevec 2003: 249).

7.1.3 Napadi ABIH v januarju 1993

V januarju je prišlo do prvih organiziranih ofenzivnih akcij ABIH, s ciljem presekati oskrbovalne poti iz Hercegovine v srednjo Bosno. Hrvatom je uspelo odbiti napad kljub taktičnemu presenečenju.

Napad se je začel 13. januarja v severni Hercegovini v mestu Gornji Vakuf, ki ga Hrvati imenujejo Uskopje. Dve brigadi 3. korpusa ABIH sta napadli sile HVO v mestu z namenom, da presekata povezavo proti Novem Travniku. Bojišče se vzpostavi v samem centru mesta. Isti dan je bilo doseženo premirje, vendar je čez nekaj dni prišlo do novih spopadov (Shrader 2004: 119).

¹¹ ABIH je za spopad v Prozorju obtožil HVO. Sefer Halilović je v svojih spominih izjavil: Ko so v glavnem štabu HVO in HV uvideli, da iz sporazuma Milošević-Tuđman ne bo nič, so krenili 25. oktobra 1992 v napad na ABIH (Halilović 1998: 121). Hrvati, med njimi mnogi v fašistični opravi, so v Prozorju pobili in ranili kakih 300 ljudi, izropali trgovine Bošnjakov, zažgali njihove domove in mesto prekrstili v »Tuđman-grad« (Pirjevec 2003: 196).

19. januarja je prišlo do napadov ABIH v srednji Bosni. Cilj napada je bil Kačune, kraj na cesti iz Busovače v Kiseljak ter samo mesto Busovača. Busovača je bila ključnega pomena za HVO, saj so preko nje potekale povezave iz Viteza in Travnika na zahodu proti Kakanju, Visokem in Sarajevu na vzhodu ter Kiseljaku na jugovzhodu. Z napadom na Kačune je ABIH za nekaj časa prekinila povezavo Busovače s Kiseljakom¹².

Napad so izvedle enote planinskih brigad s hribovitega območja Hum-Kule. Pri tem so zagrešile tudi pokol nad hrvaškimi civilisti v vasi Dusine, ki je bil tudi prvi v verigi pokolov, ki so jih zakrivili Bošnjaki in Hrvati med tem konfliktom (Shrader 2004: 122–123).

Napad na Dusine se je zgodil 26. januarja ob 5.30 zjutraj s strani 7. muslimanske brigade (Mlinović 1998: 183). Medtem ko se je velik del vojakov takoj predal, se je deset pripadnikov HVO pod poveljstvom Zvonka Rajića umaknilo na rob mesta in tam organiziralo odpor. Po daljših pogajanjih so se predali še ti. Bošnjaki so namreč civiliste vzeli za talce. Predaja je za teh 10 vojakov pomenila smrt, medtem ko so bili civilisti odpeljani v zapore v Zenico, hiše pa so zažgali. Na posebej okruten način je bil ubit poveljnik HVO (Ivanković 2003: 165).¹³

25. januarja je ABIH napadla HVO na območju Kiseljaka in Fojnice. Po petdnevnih bojih je bilo podpisano premirje. Bošnjakom ni uspelo osvojiti Fojnice, pomembnega sečišča poti iz Busovače v Kiseljak.

V februarju in marcu je bilo v bošnjaško-hrvaškem konfliktu zatišje. Obe strani sta utrdili svoje položaje, prihajalo je samo do manjših incidentov. Edino večje kršenje premirja se je zgodilo sredi marca, ko je Prva operativna skupina četrtega korpusa ABIH krenila v napad s severa vzdolž reke Neretvice proti Fojnici, z namenom zavzeti okoli 20 vasi v dolini reke in tako povezati 3. in 4. korpus. Napad je bil zaustavljen pred Fojnico, pregnani hrvaški civilisti pa so prebežali v Kiseljak in Hercegovino .

UNPROFOR in evropski opazovalci so za večino januarskih spopadov okrivili Hrvate, leta 1999 pa je vodja britanske misije UNPROFOR-ja kot priča na sojenju v Haagu potrdil, da je

¹² Busovača je bila zaradi neposredne bližini industrijskega kompleksa Zenice ter razvite lastne industrije zanimiva tako za Bošnjake kot bosanske Hrvate. Od 18.000 prebivalcev občine iz popisa leta 1991 je bilo Hrvatov 48 % in Bošnjakov 44 %, Srbov pa samo 3 %.

¹³ V depešeju svojim enotam je 20. januarja 1993, general Hadžihasanović, poveljnik 3. korpusa ABIH ukazal: Za spopade v vseh mestih Hrvaške skupnosti Herceg-Bosne je še prezgodaj, čeprav je ta opcija predvidena. (<http://www.vecernji-list.hr/newsroom/news/croatia/534288/index.do> 29. 4. 2006)

26. januarja obiskal štab 3. korpusa ABiH v Zenici in se pritoževal zaradi bošnjaškega napada (Shrader 2004: 126).

28. marca 1993 sta Izetbegović in Tuđman podpisala dogovor o skupni vojski v Bosni. V nekaj naslednjih tednih so se razmere še bolj zaostrele.

Drugi teden v aprilu so se z vedno bolj številčnimi incidenti zaostrele razmere v srednji Bosni. Vrhunec je bil dosežen, ko so muslimanski skrajneži 13. aprila ugrabili 4 častnike HVO v Novem Travniku ter dan kasneje Živka Totića, poveljnika brigade HVO v Zenici. Isti dan so sile ABiH v Novem Travniku blokirale oskrbovalno pot HVO iz Hercegovine v Srednjo Bosno. Trije častniki iz Novega Travnika ter Živko Totić so bili kasneje zamenjani za 11 mudžahedinov in muslimanskih voznikov, ki jih je HVO aretirala med februarjem in aprilom 1993 (Shrader 2004: 142).

12. aprila 1993 je Halilović poslal pismo predstavnikom glavnih štabov HV in HVO, kjer jih je obtoževal, da ovirajo dobavo orožja za ABiH v Grudah in s tem ogrožajo obstanek vzhodne Bosne in prebivalstva Srebrenice. Pravi, da v kolikor ne bodo omogočali dobave orožja, kjer že dobijo 25 %, lahko računajo na tovrstne posledice; odgovorni bi namreč postali za padeč vzhodne Bosne v roke Srbom (Halilović 1998: 198).

Čeprav je bilo veliko incidentov kriminalne ali privatne narave, so bili nekateri nesporna provokacija ABiH in muslimanskih skrajnih skupin, cilj katerih je bila destabilizacija situacije, širjenje strahu ter preizkušanje reakcije HVO in opazovalcev UNPROFOR-ja ter EU. Glede incidentov ni bil nedolžen niti HVO. Eden takšnih je bil spopad v Travniku zaradi dviganja hrvaške zastave.

15. aprila so dale hrvaške sile po vse številčnejših incidentih v Busovači, kasneje pa še v drugih mestih, ultimat silam ABiH, naj predajo orožje, ali pa odidejo v kantone z muslimansko večino. Novi obrambni minister v vladi BiH, Božo Rajić, je ukazal, da se muslimanski borci v hrvaških provincah podredijo poveljstvu HVO. Predsednik Izetbegović jim je sporočil, naj se ne držijo ukaza in večina muslimanskih borcev mu je sledila. Večina medijev je o ministrovem ukazu poročala nedosledno. Medtem ko so poročali o drugi točki ukaza, je bilo v prvi točki napisano, da se morajo vse enote HVO, ki se nahajajo v muslimanskih provincah 1, 5 in 9 podrediti poveljstvu ABiH (http://www.nsf-journal.hr/issues/zbornik_s1/marijan.htm, 26. 3. 2006).

7.2 DRUGA FAZA SPOPADOV (APRIL 1993–MAREC 1994)

Drugo fazo, ki je trajala od aprila 1993 do podpisa Washingtonskih sporazumov, s katerimi je bilo dokončno vzpostavljeno premirje, so zaznamovali intenzivni spopadi in številna premirja, ki pa so bila kratkega značaja. ABIH je v začetku vojne v BiH precej zaostajala za HVO, tako v oborožitvi, organiziranosti kot tudi po številu vojakov. V aprilu 1993 se je tehtnica prevesila na stran ABIH, najbolj pa je to postalo očitno v razmerju sil.

Napad na hrvaške enklave se je začel 15. aprila v Busovači in se v tednu dni razširil na ostala območja srednje Bosne. Napade ABIH je v aprilu prekinila hrvaška ofenziva na območju Viteza.

Prvi hud poraz je HVO aprila doživela ob napadu ABIH na Zenico, junija so sledile uspešne bošnjaške ofenzive v Travniku, Novem Travniku, Fojnici in Zavidovićih, julija pa v Bugojnom in Gornjem Vakufu. HVO je izgubljal območje za območjem. Šele v drugi polovici leta 1993 predvsem zaradi aktivnejše pomoči HV, katere premiki so bili opaženi v Hercegovini, je HVO uspel stabilizirati razmere. Septembra 1993 je ABIH izvedla obsežno operacijo, imenovano Neretva 93, vendar ni imela velikih uspehov. Novembra 1993 je ABIH dosegla še zadnjo veliko zmago nasproti HVO; osvojila je namreč mesto Vareš. Do Washingtonskih sporazumov se nato stanje na bojišču ni bistveno spremenilo, do večjih ozemeljskih sprememb ni prišlo, so pa bile zadnje hrvaške enklave v srednji Bosni, Kiseljaku, Žepčah in Vitezu na robu poraza.

7.2.1 Ofenzivne akcije HVO na področju Viteza–april 1993

Na podlagi večih incidentov, diverzantskih akcij mudžahedinov in informacij o verjetnem napadu ABIH, so sile HVO na območju Viteza 16. aprila izvedle več koordiniranih preventivnih udarov blokiranja sovražnikovih sil. Bošnjakom naj bi preprečili osvojitve prometnice Travnik–Busovača in tovarne eksploziva ter si zagotoviti nadzor nad območjem. V ta namen so sile HVO tudi očistile bošnjaške enote v vaseh okoli Viteza, in sicer v Ahmičih, Donji Večerinski in Gačicah¹⁴ (Shrader 2004: 146). Po Shraderjevem mnenju je imel HVO na območju Viteza pravno in moralno obveznost izvesti ofenzivne operacije v skladu z zakoni kopenskega vojskovanja in ne obveznosti čakati, da ga ABIH neovirano napade. Šlo naj bi za ofenzivni načrt aktivne obrambe.

¹⁴ V Vitezu so Bošnjaki in Hrvati ohranjali dobre odnose vse do aprila 1993. Oblast v mestu je bila deljena, predsednik občine je bil Bošnjak, podpredsednik pa Hrvat. Aprila so se razšli in oblikovali paralelne oblasti; Hrvati v Vitezu in Bošnjaki v Starem Vitezu.

S tem se ne strinja velik del mednarodne javnosti, ki je napad HVO v aprilu 1993 obsodila kot načrtovano operacijo etničnega čiščenja. Pirjevec trdi, da je na območju Viteza šlo za odkrit napad HVO-ja, v katerem so sodelovale tudi enote HV, ki naj bi bil voden neposredno iz Zagreba (Pirjevec 2003: 250).

Med napadom HVO na območju Viteza je v vasi Ahmiči prišlo do enega najzloglasnejših incidentov v bošnjaško-hrvaški vojni; pokola, ki so ga zagrešile sile redne enote HVO, vojna policija ter specialne enote policije Jokerji¹⁵. Uničeno je bilo vse, kar je bilo v vasi muslimanskega (npr. džamija). Umorjenih je bilo 100 ljudi, od tega 33 žensk in otrok. Veliko žensk je bilo posiljenih. Odločitev za napad je bila sprejeta 16. aprila ob 2.30. Veliko Hrvatov v Ahmičih je bilo obveščenih o napadu in so pri tem tudi pomagali, manjši del Hrvatov pa se je odločil za pomoč muslimanskim sosedom.¹⁶ Shrader glede Ahmičev trdi, da so bili le ti legitimni vojni cilj. Z njihovo osvojitvijo so Hrvati preprečili pričakovan bošnjaški napad preko ceste Travnik-Busovače pri Ahmičih. Kljub temu to ni opravičilo za storjen pokol nad civilisti (Shrader 2004: 159).

Naslednja tarča HVO sta bili dve vasi, iz katerih so bošnjaške enote predstavljale grožnjo tovarni eksploziva, ki so jo kontrolirali Hrvati, in sicer Donja Večerinska ter Gačice. Po večdnevni bojih so enote ABiH skupaj s civilisti zapustile vasi. 16. aprila je prišlo do spopadov tudi v Starem Vitezu, kjer so Hrvati obkolili muslimansko enklavo. Po dveh dneh je bilo podpisano premirje.

¹⁵ Jokerji so bili specialna protiteroristična enota Vojne policije, ki so pogosto delovali samostojno.

¹⁶ Sodišče v Haagu je januarja 2000 v primeru vojnih hudodelstev v Ahmičih odločilo, da je šlo za načrtovano akcijo HVO in posebnih enot vojne policije ter džokerjev. Po trditvah sodišča naj bi šlo za sistemski načrt etničnega čiščenja v dolini Lašva, ki je bil izplaniran in ne legitimen vojaški cilj. V Ahmičih naj bi potrjevala tudi prisotnost težkega orožja, ki ga samo Džokerji niso imeli (<http://www.un.org/icty/blaskic/trialc1/judgement/index.htm> 17. 3. 2006).

Je pa sodišča v leta 2004 v primeru Blaškič odločilo, da so na območju Viteza, predvsem Stari Vitez, bili legitimni vojaški cilji. ABiH je pred tem izvedla poizkuse prebojev ceste Vitez-Busovača. Ni bilo mogoče dokazati, da so koordinirani napadi na območju Viteza bili usmerjeni proti civilnemu prebivalstvu (<http://www.un.org/icty/blaskic/appeal/judgement/index.htm> 17. 3. 2006).

7.2.2 Napad ABIH na področju Busovače, Kiseljaka in Zenice - april 1993

Po tem, ko je v januarских akcijah ABIH osvojila Kačune in zavzela položaje, s katerih je imela pregled nad situacijo v Busovači, je v aprilu obnovila ofenzivo proti tem mestu. Ta se je začel 15. aprila s topniškim in minometnim obstreljevanjem. Bošnjaki so iz vseh strani obkolili mesto. Številčnejše sile ABIH so počasi osvajale teren, vendar jim Busovače le ni uspelo osvojiti.

Na območju Kiseljaka je bil glavni cilj napada presekati povezavo do Bosovače pri Fojnici ter s tem izolirati sile HVO tako v Fojnici kot tudi v Kiseljaku. Glavne sile ABIH na območju so bile nastanjene v vaseh severozahodno od mesta, ob prometnici proti Busovači ter so bile od januarских spopadov okrepljene z novimi enotami. 18. aprila je ABIH začela z napadom pri vasi Gomionici, vendar so jih sile HVO hitro ustavile in prešle celo v protinapad. V nekaj dneh so sile ABIH izgubile nadzor nad vsem območjem SZ od Kiseljaka in se skupaj s civilisti umaknile v Visoko. Po podatkih opazovalcev EU so Hrvati zakrivali tudi pokol nad civilisti. Severno in južno od ceste Busovača–Kiseljak so poročali o požganih muslimanskih hišah ter ubitih civilistih¹⁷.

V Zenici so se napetosti zaostriže že 14. aprila z ugrabitvijo poveljnika brigade HVO, kar je predstavljalo velik šok za Hrvate v mestu¹⁸. Do spopada je prišlo 17. aprila, ko so sile ABIH napadle iz dveh smeri in začele zavzemati hrvaška območja v mestu ter razoroževati edini dve brigadi HVO, ki sta bili povsem nepripravljeni na začetek spopadov. V enem dnevu so se predale vse enote. Na območju Zenice je svoje domove zapustilo preko 17.000 Hrvatov.

¹⁷ Kiseljak leži v srednji Bosni, 36 km SZ od Sarajeva. Leta 1991 so večino prebivalstva v istoimenski občini s 52 % predstavljali Hrvati, med tem ko je bilo Bošnjakov 40 %, Srbov pa 3 %. Ob začetku spopadov med ABIH in HVO je večina Bošnjakov zapustilo mesto, vanj so se pa kasneje zatekli z hrvaški begunci iz Kaknja in Vareša (Mlivončić 1996:229).

Del bosanskih Hrvatov v Kiseljaku je izkoriščal trgovske prednosti svojega položaja nekje vmes med Bošnjaki in Srbi. Imel je dobre odnose s Srbi, ki so oblegali Sarajevo in z muslimanskimi trgovci na črno v samem Sarajevu. Hrvati so kupovali od Srbov in prodajali muslimanskim vojnim dobičkarjem. Ti so imeli pravi kartelni sistem, ki je vzdrževal umetno visoke cene blaga na sarajevski črni borzi. Silber v knjigi *Smrt Jugoslavije* trdi, da so sile HVO v Kiseljaku imele finančne razloge, da konec leta 1992, pred začetkom bošnjaško-hrvaške vojne, niso prebile srbski obroč okoli Sarajeva, ki je bil v bližini Kiseljaka najtanjši (Silber 1996: 324).

¹⁸ Po popisu iz leta 1991 je bilo v Zenici 145.517 prebivalcev, od tega je bilo 55 % Bošnjakov, 15 % Hrvatov ter 15 % Srbov, ostali so se imeli za Jugoslovane. Med vojno se je razmerje precej spremenilo. Pred srbsko agresijo so se v mesto zatekli številni bošnjaški begunci. Od leta 1993 so v mestu vse bolj prisotni elementi islamske kulture; npr mestni kino so spremenili Balkanski islamski center, ki je sprejemal samo izbrane meščane (Mlivončić 1998: 179).

Pred začetkom spopadov v Zenici so tam živeči Bošnjaki trdili, da jim HVO zaračunava za izhod in vhod v mesto. Po vsej verjetnosti je šlo za vpletenost mafije (Halilović 1998: 104).

Razpršili so se po Hercegovini in Hrvaški. Uničene so bile številne vasi s hrvaškim in mešanim prebivalstvom (Mlivončić 1998: 188).

Medtem ko so bosanski Hrvati aprila v Vitezu izvedli uspešne ofenzivne akcije in so se obranili na področju Kiseljaka in Busovače, so na področju Zenice doživeli hud poraz. Uničeni sta bili dve brigadi HVO iz Zenice, večina hrvaškega civilnega prebivalstva iz mesta in okoliški vasi je zapustila območje. Prekinjena je bila tudi edina linija komunikacij med hrvaškimi enklavami v Lašvi in s tistimi v severnem delu okoli Žepče.

Bošnjaki so trdili, da so pregnali HVO iz mesta potem, ko je prišlo do incidenta, v katerem naj bi enote HVO iz okoliških hribov streljale v središče mesta. Tako kot Hrvati v Kiseljaku so tudi Bošnjaki zakrivali pokole v hrvaških vaseh okoli Zenice (Silber 1996: 326).

Aprilski spopadi so zahtevali vsaj 145 vojaških in 270 civilnih žrtev na obeh straneh (CIA 2002: 192).

Medtem ko so potekali boji v Vitezu, Kiseljaku, Bosovači in Zenici, so območja kot so Novi Travnik, Žepče in Vareš ostala mirna. Na teh območjih so sile HVO držale pomembno obrambno linijo proti Srbom, zato bi vsaki napad ali uničenje teh enot ogrozil bošnjaško obrambo proti Srbom. (Shrader 2004: 186).

25. aprila je bil v Zagrebu podpisan sporazum med predsednikom republike Alijem Izetbegovičem in vodjo hrvaške skupnosti Herceg-Bosne, Matom Bobanom, o hitri prekinitvi spopadov ter izmenjavi ujetnikov. Sporazum Izetbegovič-Boban je tudi pozval na umik vseh policijskih in vojnih enot ABiH in HVO v svoje prvotne province, skladno s Vance-Ownovim načrtom (<http://documents-dds-ny.un.org/doc> 26. 6. 2006). Obe strani sta se tudi zavezali implementaciji Vance-Ownovega načrta.

Bošnjaške sile so podcenile sposobnost in odločnost HVO. Ni jim uspelo osvojiti glavnega cilja, očistiti hrvaških območij Vitez–Busovača–Kiseljak za naseljevanje muslimanskih beguncev. Z agresivno obrambo in kombinacijo preventivnih napadov ter protinapadov so zaustavili muslimansko napredovanje pri omenjenih območjih ter obranili zelo pomembno tovarno eksploziva v Vitezu (Shrader 2004: 190).

7.2.3 Majski spopadi v Mostarju

Mesto Mostar leži na bregovih reke Neretve, na pomembni poti iz notranjosti Bosne proti Jadranskemu morju. Je politično, kulturno in gospodarsko središče Hercegovine. Znano je po starem kamnitem mostu, ki ga je leta 1566 zgradil turški arhitekt Hajrudina. Ob popisu prebivalstva iz leta 1991 je bilo od 126.626 meščanov 34,6 % Bošnjakov, 33,9 % Hrvatov ter 18 % Srbov. Med vojno se je v vzhodni del mesta pred Srbi zateklo 15.000 bošnjaških beguncev iz vzhodne Hercegovine, na območje zahodnega Mostarja pa veliko število bosanskih Hrvatov pred nasiljem ABIH v srednji Bosni. Večina Srbov v mestu je zapustila mesto in prešla na območje s srbsko večino.

Prvi so se v mestu proti Srbom začeli organizirati Hrvati. HVO je tudi obranila mesto pred srbsko agresijo. V enotah HVO so se borili tudi Bošnjaki, vendar so le-ti v začetku leta 1993 začeli vedno bolj zapuščati HVO (Mlivončić 1998: 26).

V aprilu 1993 je bilo ubitih več ljudi s strani ostrostrelcev v Mostarju, vendar do spopadov ni prišlo. Konec aprila je HVO zahtevala, da Bošnjaki predajo orožje ali zapustijo območja, kar so ti zavrnil.

8. maja 1993 je začel HVO obstreljevati poveljniške zgradbe ABIH v Mostarju, sledil je izgon dveh večinsko bošnjaških četrti, ti so se zatekli v vzhodni del mesta, kjer je nastal geto s 50.000 Bošnjaki. Pri obstreljevanju je HVO uporabljal tudi fosforne bombe (Pirjevec 2003: 251). ABIH je odgovorila z napadom na hrvaško vojašnico Tihomir Mišič na območju zahodnega Mostarja. Vse skupaj so spremljali ulični boji. 16. maja je HVO z okrepitevami iz okoliških krajev uspel zasesti majhen del vzhodnega dela mesta. 18. maja je podpisano premirje. Mostar je ostal deljeno mesto (CIA 2002: 194).

7.2.4 Ofenziva ABIH v Travniku in Novem Travniku

Po neuspelem zavzetju ključnih hrvaških enklav v srednji Bosni meseca aprila, je ABIH ponovno prerazporedila svoje sile in junija začela ofenzivo, s ciljem zmanjševanja hrvaških območij, napadajoč ključne točke na njihovih obrobjih. Bošnjaki so kmalu zavzeli Travnik, večino Novega Travnika, Kakanj, Fojnico ter v južnem delu Bugojno, Gornji Vakuf, Konjič in Jablanico. Med tem procesom je bilo 100.000 bosanskih Hrvatov pregnanih iz svojih domov.

Ofenziva se je začela prvi teden junija 1993 v Travniku¹⁹. Že pred ofenzivo je prihajalo v mestu do večih incidentov, večinoma s strani Bošnjakov. Muslimanski begunci na tem območju, ki so prišli iz Jajca, Donjega Vakufa in zahodne Bosne, so se vse bolj radikalizirali. Mobilizirali so se v 7. muslimansko²⁰ in 17. krajinsko brigado, ki sta postali dve izmed najbolj fanatičnih, zloglasnih enot v BIH, v katerih so se nahajali tudi številni mudžahedini. Število pripadnikov ABIH v Travniku v aprilu je zraslo na 10.000, predvsem s pomočjo okrepitev iz Zenice. Človeški faktor se pokaže kot odločilna prednost ABIH v bitkah za Travnik in Novi travnik (CIA 2002: 195).

ABIH je 6. junija izvedla ofenzivo v Travniku. Sile ABIH so se nahajale v mestu Travnik, medtem ko je večina enot HVO bila zunaj na obrambni liniji s Srbi, ki so bili stacionirani na hribovju Vlašič. Brez napovedi so deli osmih brigad ABIH udarili na 3 brigade HVO, ki so držale obrambno linijo proti Vojski Republike Srbske v območju Travnika. Za HVO je bil napad taktično presenečenje, v 72 urah so se sile HVO bodisi predale, bodisi so bile potisnjene v območje pod srbsko kontrolo. Skupaj z 10.000 civilisti se jim je uspelo prebiti skozi srbske linije v njihovo zaledje. Tam so se popolnoma premagane skupaj s civilisti začele predajati Srbom. 10. junija je novi poveljnik glavnega štaba ABIH ukazal prekinitev napredovanja. Bošnjaki so dosegli pomemben cilj; povezati Travnik s Zenico.

Poveljnik britanskih sil ZN, polkovnik Alstair Duncan, je v tiskovnem poročilu izjavil: »Ker ne uspevajo poizkusi odvzemanja teritorija srbskim silam, vladne sile pod vodstvom Muslimanov poizkušajo, zdi se, odvzeti teritorij Hrvatom« (Shrader 2004: 204).

V juniju, juliju in avgustu je bilo med bošnjaškimi Hrvati ubitih 427 vojakov in 157 civilistov. 20.000 beguncev je zapustilo domove, uničenih je bilo 50 vasi med Travnikom in Zenico.

Po uspešnem razbitju sil HVO v Travniku je ABIH izvedla silovit napad na sile HVO v Novem Travniku. 9. junija ob 5.00 uri zjutraj je planinska brigada iz Novega Travnika ob pomoči delov brigad iz Bugojna in Gornjega Vakufa ter Sedme muslimanske brigade napadla obrambne položaje HVO proti Srbom južno od Travnika proti Novemu Travniku. HVO je

¹⁹ Mesto Travnik ima 70.000 ljudi, drugo največje mesto v osrednji Bosni in je kraj s tovarno artilerijskih delov imenovano Bratstvo.

²⁰ 7. muslimanska brigada je bila izrecno muslimanska in ne bosanska. Njeni častniki so bili sovražni do zahodnjakov, nosili so islamske oznake, imeli so brade in se med seboj pozdravljali „al sallam aleikum“ (mir s teboj). Njihove družine so obiskovale islamske izobraževalne tečaje in njihove žene in hčere so si v javnosti vse pogosteje zakrivalle obraze. V Zenici se je Sedma muslimanska brigada vsake toliko odpravila na ulice, razbijala trgovine, ki so prodajale alkohol in klala prašiče ter uničevala njihovo meso (Silber 1996; 327).

skupaj s civilisti iz okoliških hrvaških vasi zapustil območje, obrambne položaje s Srbi pa so prevzeli Bošnjaki. Vojaki HVO in hrvaški civilisti so bili prisiljeni preiti na srbsko ozemlje ter se pridružiti tisočem hrvaškim beguncem, ki so že bili v srbskih rokah. Kasneje jim je bilo dovoljeno, da preidejo preko srbskega teritorija severno od Zenice nazaj na teritorij HVO na območju Kiseljaka. Medtem so jih imeli Srbi zaprte v zloglasnem taborišču v Manjači²¹ (Ivanković 2003: 172).

Novemu Travniku je sledila še uspešna osvojitev mesta Kakanj, mesta vzhodno od Viteza. 15.000 hrvaških beguncev iz Kakanja se je po ofenzivi ABIH zateklo v Vareš na severu in v Kiseljak na jugu (CIA 2002: 195).

Ofenziva se začela 8. julija z napadom na vas Lučići, ki je bila na meji z občino Vareš. Namen ABIH je bil presekati komunikacijo z Varešem in onemogočiti pomoč tamkajšnje brigade HVO Bobovec. V ofenzivi so sodelovale enote ABIH iz Kakanja, Zenice in Visokega. Med samim potekom so bile oropane in zažgane številne hrvaške vasi v območju, mesto Kakanj pa je padlo v bošnjaške roke v nekaj dneh. Vodstvo Herceg-Bosne je po teh porazih izvedlo splošno mobilizacijo (Mlivončić 1998: 248).

15. julija so vse tri strani vojne v BiH podpisale še en sporazum k splošni prekinitvi spopadov: general-polkovnik Milovoj Petković v imenu HVO, general Ratko Mladić v imenu Vojske bosanskih Srbov ter general Rasim Delić za ABIH.

Kljub podpisu sporazuma o prekinitvi spopadov so se le-ti hitro obnovili z ofenzivo ABIH na območju Viteza in Busovače. Napadi Bošnjakov so trajali vse do podpisa Washingtonskih sporazumov v marcu 1994. Kljub temu, da je bil HVO dovolj močan, da je preprečil veliko zmago ABIH, je kumulativen efekt žrtev, izčrpanost osebja HVO, raba zalog brez njihovega obnavljanja in postopno izgubljanje ozemlja, s časom vse bolj zmanjševalo obrambno sposobnost HVO (Shrader 2004: 211).

Julija so sile ABIH okrepile svojo ofenzivo tudi na območju Kiseljaka, in sicer na južnem območju, od koder so napredovale na zahod proti Fojnici in Kreševo. Njihov glavni cilj je bil povezati Drugi, Tretji in Sedmi korpus na severu s Prvim, Četrtem in Šestim na jugu.

²¹ Manjača je bil v bivši Jugoslaviji tankovski poligon z vojašnico, velikimi skladišči ter hlevi, v katerih je JLA imela živino.

Fojnico sta branili dve brigadi Ban Josip Jelačić s skupaj 2.500 pripadniki in sta bili popolnoma inferiorni v primerjavi z udarno skupino ABIH, ki je prodirala proti Fojnici in je bila sestavljena iz delov 1., 3., 4. in 6. korpusa, med drugimi tudi elite 7. muslimanske brigade. Ta skupina je imela 8.000 pripadnikov. Boji so se v Fojnici začeli 2. julija, 10. julija pa mesto pade v roke Bošnjakov. V mestu, kjer so pred začetkom spopadov, 2. julija, Hrvati predstavljali 41 % prebivalcev mesta, je po porazu HVO ostalo samo še 150 Hrvatov.

7.2.5 Ofenziva ABIH v maglajsko-tešanjskem območju

Po uspešni operaciji ABIH v območju Travnika in Novega Travnika v mesecu juniju je ABIH svojo pozornost preusmerila na sever, proti izolirani skupnosti bosanskih Hrvatov v maglajsko-tešanjskem območju.

Glavni cilj napada ABIH so postale Žepče²². Glavna cesta, ki je vodila iz Zenice proti Doboju skozi Žepče, je bila pomembna komunikacija za ABIH kot tudi za HVO, ki je držala obrambno linijo proti Srbom na območju Tešanja in se je po tej edini poti tudi oskrbovala (Shrader 2004: 216). Hrvati so se proti morebitni agresiji Srbov začeli organizirati že januarja 1991, prve enote HVO pa so ustanovili 8. aprila 1992. Bošnjaki so v tem času odklanjali sodelovanje pri obrambi, tako da so v letom 1992 ob agresiji VRS Hrvati prevzemali nase celotno obrambo na območju Žepč. Po prvih napadih ABIH januarja v dolini Lašve, se je začel HVO v Žepčah in okoliških hribih utrjevati pred morebitnimi napadom ABIH iz muslimanskih vasi Ozimica in Golubinja.

Stanje se je zaostriло spomladi 1993 s prihodom novega poveljnika Operativne skupine Bosna in Zavidoviči ABIH, Refika Lende. Ta radikaliziran Bošnjak je začel zamenjevati zmerne poveljnike ABIH z bolj radikalnimi ter se pripravljati za ofenzivo v območju Žepče-Zavidoviči-Novi Šehir.

Tretji korpus ABIH je 18. aprila očistil sile HVO in hrvaške civiliste s področja Zenice ter presekal cesto za Žepče. S tem je od odsekal sile HVO in hrvaške civiliste v območju Tešanj-Maglaj.

²² Mesto Žepče leži ob reki Bosna, 45 km SV od Zenice. Po popisu leta 1991 je bilo od 5.500 prebivalcev 3.300 Bošnjakov, medtem ko je v celotnem območju občine bilo od 22.966 prebivalcev 10.890 Bošnjakov. Ostalo so bili bosanski Hrvati.

Obkoljeni s sovražnimi bošnjaškimi silami so Hrvati v Žepču imeli samo eno možnost povezovanja s zunanjim svetom, in sicer preko teritorija, ki je bil v rokah bosanskih Srbov. HVO je začel navezovati stik s Srbi, ki so tudi iz lastnih interesov pokazali pripravljenost za sodelovanje. Srbi namreč niso želeli, da hrvaška obramba pade, saj bi v primeru bošnjaške zmage le-ti z vso silo udarili naprej na Srbe na Ozrenu in Tesliču, kar pa bi bilo nevarno za Republiko Srbsko. (Ivanković 2003: 266). Prekinitev spopadov med Srbi in bosanskimi Hrvati v Žepču je bila podpisana 14. junija.

Sile HVO v območju Žepča so zajemale dve brigadi s 7.000 pripadniki, od katerih jih je v samem mestu bilo 2.000. Bili so bolj oboroženi od Bošnjakov, vendar so bili slednji številčnejši. Poleg dveh brigad v Žepčah, kar je bilo skupaj 6.000 pripadnikov, so Bošnjaki pripeljali še okrepitve izven področja Zenice in Kakanja, kar je bil jasen nakaz agresivnih namenov 3. korpusa ABiH. (glej PRILOGO 5)

24. junija so deli petih bošnjaških brigad, skupaj 12.000 vojakov, napadli iz dveh smeri proti Žepčam, in sicer iz JZ (Zenice) in jugovzhoda (Kakanj). Po šestdnevnih bojih so zmagale sile HVO. 30. junija sta se obe bošnjaški brigadi v Žepčah predali. Enote ABiH iz Zenice in Kakanja so se še zadržale južno od mesta vse do novembra, dokler jih sile HVO niso potisnile s širšega območja. K zmagi HVO so pripomogle tudi enote VRS s topniško podporo²³. Poleg Žepč so Bošnjaki sočasno napadli še Zavidoviće in Novi Šehir, medtem ko stanje v Tešnju in Maglaju ostane mirno. Sile HVO iz Zavidoviće so se skupaj s civilisti iz obkoljenega mesta uspele skozi dolino reke Bosne prebiti do Žepč, kjer so okrepile obrambo. Zavidovići so padli v roke ABiH²⁴.

24. junija je bil v plamenih tudi Novi Šehir. Po dvodnevem boju se je HVO zadržala samo še v manjšem delu mesta, oskrbovanje pa je potekalo preko srbskih linij. Za razliko od območja Travnika so Srbi od nekdanj kazali interes za Maglaj in Zavidoviće (Shrader 2004: 225).

²³ Ko so Bošnjaki udarili na Hrvate, so ti ostali brez bolnic. Prve dni niso imeli niti lastnih zdravnikov, najbližja bolnišnica je bila v Zenici, na ozemlju pod kontrolo ABiH. Hrvaške ranjence so tako skupaj s srbskimi oskrbovali srbski kirurgi v impovizirani vojaški bolnišnici v Perkoviču, hujši primeri pa so bili odpeljani v Banjo Luko. Te usluge so bosanski Hrvati odplačevali v markah, nafti in cigaretah. Veliko Srbov na območju Zavidoviča je čez noč obogatelo (Ivanković 2003: 266–67).

²⁴ Zavidovići ležijo 8 km južno od Malgaja. Po popisu iz leta 1991 je bilo od 57.000 prebivalcev občine Bošnjakov 59 %, medtem ko je bilo Hrvatov 13,2 %.

V Maglaju enote HVO niso bile obveščene o dogajanjih v Žepčah. Enote ABiH so 24. junija zajele 27 pripadnikov HVO in so jih v nekaj dneh večino usmrtili²⁵.

Na drugi strani, 20 km severneje, se je v Tešanjju HVO-jeva 110. brigada skupaj borila z Bošnjaki proti VRS (CIA 2002: 196). Šlo je za področje 2. korpusa iz Tuzle, ki je bil dosti manj radikalen kot 3. korpus v Zenici. To potrjuje tudi podatek, da so se v njihovih enotah borili tudi Srbi (Shrader 2004: 224)

22. julija so opazovalci ZN opazili večje premike enot Republike Hrvaške v BiH. Domnevno naj bi HV prevzela odgovornost za celotno obrambno linijo s Srbi v južni Hercegovini in sprostila enote HVO, da se v polni meri osredotočijo na Bošnjake. Neposredna oz. posredna pomoč se je pokazala kot ključna za preživetje HVO v drugi polovici leta 1993 (CIA 2002: 197).

7.2.6 Poletna ofenziva ABiH v Hercegovini

Mostar je konec poletja postal najbolj razdeljeno mesto v deljeni BiH. Ob izbruhu etničnega nasilja se je 55.000 muslimanskih meščanov znašlo v manjšem vzhodnem delu mesta, ki je bil z ostalim delom mesta povezan samo še z znanim starim mostom.²⁶

Vzhodni Mostar je bil sedaj sedež 4. korpusa ABiH, ki je imel operativno območje do Konjica na severu in Blagaja na jugu.

30. junija so enote 4. korpusa dosegle pomembno zmago, zasedle so namreč hrvaško vojašnico na vzhodni strani mesta, hidroelektrarno ter glavni severni dostop do mesta. Spopad se je začel tako, da so na območju Bjelega Polja Bošnjaki, pripadniki HVO, enostavno obrnili orožje proti svojim zaveznikom v enotah (Mlivončić 1998: 27).

²⁵ Maglaj je mesto ob reki Bosni, 15 km južno od Doboja. Po popisu iz leta 1991 je bilo od 43.300 prebivalcev občine Bošnjakov 45,1 %, Hrvatov pa 19,3 %. Glede na to, da so se bosanskimi Hrvati prej organizirali proti Srbom, so se bošnjaške enote TO v Maglaju v leta 1992 odločile, da bodo delovale pod poveljstvom HVO. Ta jim je zagotavljal logistično podporo. Razmere so se zaostrele s prihodom dr. Ejupa Ganiča v Maglaj nekaj dni pred začetkom spopadov. Ta je pozval muslimansko politično in vojaško vodstvo, naj prekine zavezništvo s Hrvati (Mlivončić 1998: 192).

²⁶ Poleti so začela prihajati tudi poročila o mučenju in trpinčenju Bošnjakov v hrvaških taboriščih na področju Mostarja. Sredi avgusta je Mednarodni Rdeči križ končno dosegel dostop do 6.474 zapornikov v 521 taboriščih - 4400 so jih v taboriščih držali bosanski Hrvati, 1.400 Bošnjaki in 671 Srbi. (Silber 1996: 320)

Nadaljevanje osvajanja severno od mesta v naslednjih dneh je pri HVO vzbudilo strah, da se bodo bošnjaške sile v Mostarju povezale s silami iz Jablanice, 30 km severno.

13. julija so sile ABIH izvedle še nadaljnjo ofenzivo proti jugu, in sicer na območje Čapljine. Čapljinsko območje je bilo geopolitično in geostrateško zelo pomembno za izhod iz notranjosti BIH do Jadranskega morja. To mesto ob Neretvi so poskušali zavzeti že Srbi februarja 1992, vendar je HVO-jeva brigada Knez Domagoj obranila mesto. Kasneje so se v mesto zatekli številni hrvaški begunci, ki so jih iz srednje Bosne pregnali Bošnjaki (Mlivončić 1998: 21).

Bošnjaški namen je bil presekati cesto Čapljina–Stolac ter osvojiti mesta Buna in Blagaj. Končni cilj je bil prebiti se do Jadranskega morja preko planin Dubrave, Stolca do Neuma. V tem času so začeli tudi opazovalci ZN poročati o premikih Hrvaške vojske v BIH. UNPROFOR je poročal tudi o pomoči srbske vojske pri protinapadu HVO na Buno, ki je tudi uspel, medtem ko so Bošnjaki zadržali Blagaj. (glej PRILOGO 4)

Hrvaško-muslimansko zavezništvo je ostalo v določenih delih BIH, kjer nikoli ni prišlo do spopadov med obema stranema. V Sarajevu se je brigada HVO-ja Kralj Tvrtko skupaj z Bošnjaki borila proti Srbom, v Bihaču je delovala 101. HVO-jeva brigada v sestavi 5. ABIH-ovega korpusa, v Posavini so 3 hrvaške brigade delovale skupaj z Bošnjaki ter v Žepčah 110. HVO-jeva brigada prav tako (CIA 2002: 201).

7.2.7 Ofenziva ABIH proti Bugojnu, Gornjem Vakufu in Prozoru (julij 1993)

Po osvojitvi Travnika in Kakanja v mesecu juniju, se je ABIH usmerila proti jugu, proti cesti, ki vodi od Jajca preko Bugojna, Gornjega Vakufa do Mostarja in loči Hercegovino od osrednje Bosne. Nadzor nad to cesto postane bistven cilj obeh strani.

Bugojno je bilo pomembno predvsem zaradi tovarne streliva. 18. julija se je začel napad 307. brigade, popolno mobilizirane s 3.500 vojaki in s podporo artilerije. Razmerje sil v korist ABIH je bilo 3 : 1. Po srditih bojih so Bošnjaki zasedli vse ključne stavbe v mestu, 25. julija so se predale še zadnje enote, enote vojaške policije. Enote HVO so bile nepripravljene in slabo pozicionirane.

Naslednji korak ofenzivnega načrta je bil Gornji Vakuf; 20 km jugovzhodno. ABIH je na tem območju že julija zbirala močne sile, ki so izvedle napad 1. avgusta. 317. gorska brigada in elitna 7. muslimanska brigada sta napadli mesto iz severa, vzhoda in severozahoda. Mesto brani ena brigada HVO, ki je izgubila nadzor nad mestom v enem dnevu, vendar so kljub premoči ABIH, ki je dobila še okrepiteve, obdržali del mesta na severu, imenovan Trnovac ter del na jugu, od koder so z artilerijo obstreljevali bošnjaške položaje. Septembra so izvedli tudi nekaj neuspešnih protinapadov. Po premirju je mesto ostalo deljeno (CIA 2002: 198).

Po julijski ofenzivi ABIH okoli Bugojna in Gornjega Vakufa se je vojna spremenila v statično bojevanje, brez velikih ozemeljskih sprememb. Boji so potekali za majhne kraje, ključne zgradbe okoli enklav, vendar do jeseni nobena stran ni dosegla večjih uspehov.

Bošnjaki so v jeseni 1993 izvedli več napadov v dolini Lašve, katerih cilj je bil razdeliti hrvaške enklave Vitez-Bosovača na več manjših delov. Iz svojega oporišča Stari Vitez so izvedli več napadov na tovarno eksploziva. Stari Vitez je bila rakova rana sil HVO, ki so branile enklave Vitez-Busovača. Enote ABIH v Starem Vitezu so bile dobro opremljene, oskrbovale so se namreč s pomočjo sil ZN. HVO je poskušal junija zavzeti Stari Vitez, vendar neuspešno (Shrader 2002: 231).

7.2.8 Operacija Neretva 93 (14. september 1993)

Sile ABIH so septembra izvedle največjo vojaško operacijo v letu 1993. Koordiniran napad je potekal hkrati proti hrvaškim enklavam v dolini Lašve ter na bojni liniji od Gornjega Vakufa skozi Prozor, Jablanico in Mostar vse do Bune.

Vitez so napadli s severa in juga ter prebili obrambno črto v mestu. Cilj jugozahodne smeri napada je bil osvojitve tovarne eksploziva. Hrvati so zagrozili z razstrelitvijo tovarne, zato so Bošnjaki odnehali s napadom.

Med Prozorjem in Jablanico je ABIH potisnila obrambno linijo HVO proti zahodu. Silam ABIH je uspelo zavzeti 22 km območja med Jablanico in Dresnico proti Mostarju. Sile ABIH so se nato osredotočile na Vrdi, majhen kraj ob reki Neretvi, med Jablanico in Mostarjem ter na hribovje Čabulja na zahodnem bregu Neretve. Konec septembra je ABIH večkrat poizkušala zavzeti kraja ob stalni topniški podpori. 4. oktobra je Vrdi padel v bošnjaške roke, vendar je konfrontacijska linija ostala ob samem mestu do konca konflikta.

Na jugu so poskušale sile ABIH 17. septembra prebiti obleganje vzhodnega Mostarja. Bošnjaki so napadli s treh smeri, vendar so bili uspehi minimalni. Je pa HVO odgovoril z blokado konvojev v vzhodni Mostar ter 23. septembra okrepil artilerijsko obstreljevanje bošnjaškega dela mesta. Po večdnevni spopadih, je bila 3. oktobra v mestu podpisana prekinitvev spopadov.

Bošnjaki so si v tej operaciji zadali zelo ambiciozen cilj. Z več simultanimi napadi so hoteli prevzeti nadzor nad celotno cesto od Gornjega Vakufa do Mostarja.

Uspehi so bili omejeni. Prevzeli so nadzor nad cesto Grabovica–Potoci in severovzhodnim Mostarjem, vendar je HVO uspelo ohraniti nadzor nad območjem okoli Prozora, tudi ob pomoči enot HV (CIA 2002: 203). Po trditvah Halilovića bi bili rezultati operacije še boljši za ABIH, če ne bi prišlo do obstrukcije iz Sarajeva (Halilović 1998: 118).

Med operacijo Neretva 93 je prišlo v vasi Uzdol, 7 km vzhodno od Prozorja, do večjega pokola hrvaških civilistov s strani ABIH. 70 do 100 vojaških policistov ABIH je prešlo v hrvaško obrambno linijo, razbilo najprej poveljniško mesto HVO v vasi, potem pa še v triurnem divjanju ubilo 34 civilistov. Pokol je zagrešil Prozorski bataljon pod poveljstvom Envera Buza, ki je bil po tej akciji še nagrajen in je napredoval v čin majorja (Halilović 1998: 119).

Do pokola je prišlo tudi v vasi Grabovica, v dolini reke Neretve, 35 km južno od Mostarja. 8. novembra je 700 pripadnikov ABIH napadlo vas, pri tem pa so ubili 32 hrvaških civilistov, večinoma otrok, žena in starcev. Takoj po pokolu so vojaki ABIH preprečili dostop do kraja zločina, tako da zunanji svet v tem času ni mogel biti obveščen (Mlivončić 1998: 39).

O pokolih v Uzdolu in Grabovici je bil kot poveljnik operacije Neretva 93 obveščen tudi Sefer Halilović, vendar ni sprejel ukrepov, da bi kaznoval zločince (<http://www.un.org/icty/halilovic/trialc/judgement/index.htm> 3.4.2006).

7.2.9 Ofenziva v Varešu (3. november 1993)

Mestu Vareš (50 km severozahodno od Sarajeva, v smeri proti Tuzli) je bilo dolgo prizaneseno s spopadi. V tem rudarskem mestecu v bližini srbskih položajev so Hrvati in Bošnjaki ohranjali dobre odnose ne le med sabo, ampak tudi s Srbi. S slednjimi je potekalo veliko trgovine na črno.

Mesto je bilo geostrateškega pomena tako za Bošnjake, Srbe kot tudi za Hrvate. Za Bošnjake je bilo interesno stičišče velikega strateškega območja Gradačac–Tuzla–Vareš–Breza–Fojnica–Mostar–Jadransko morje. Srbom je bil preko Vareša zagotovljen izhod v dolino Krivaje, omogočeno jim je bilo združenje s srbskimi silami na Ozrenu in naprej v dolini Bosne proti Doboju ter stabilizacija Krajinskega koridorja. Za bosanske Hrvate je bil Vareš zadnje večje območje proti Drini, naseljeno s Hrvati. Ko je ABIH prevzela nadzor nad območjem, je prišlo do izselitve 20.000 Hrvatov. Večina jih je iz Vareša preko srbskega ozemlja prebežala v Kiseljak (Mlivončić 1998: 203).

Po porazu HVO junija v Kakanju se je v Vareš zateklo 15.000 hrvaških beguncev, kar je v mestu povzročilo napetosti. Prihod pregnanih, travmatiziranih beguncev je porušil občutljivo etnično ravnovesje.

Razmere so se zaostriale sredi oktobra, ko je tam nastanjeno HVO brigado Bobovec prevzel Ivica Rajić, znan po izseljevanjih in ropih. Ta je strmoglavil krajevnega hrvaškega župana in vodjo policije, ker sta sodelovala s Bošnjaki. Za župana so postavili nedomačina. Začel se je pregon Bošnjakov, v treh dneh jih je večina zapustila domove (Silber 1996: 327).

18. oktobra je ABIH napadla mesto iz smeri Zenica (3. korpus), Visoko (2. korpus), Kakanj in Breza. Sile HVO, ki jih je predstavljala ena brigada, so bile tako v oborožitvi kot v številu vojakov izrazito inferiorne in niso imele realnih možnosti obraniti se pred napadom.

Do 4. novembra 1993 so sile ABIH prevzele popoln nadzor nad mestom Vareš in dosegle svoj strateški cilj. Povezale so Drugi, Četrti in Šesti korpus in so se tako lahko neovirano premikale po cestah od Tuzle do Gornjega Vakufa, ne da bi bilo treba prečkati ozemlje pod nadzorom HVO (Shrader 2004: 238). (glej PRILOGO 6)

Med evakuacijo sil HVO in civilistov na srbsko ozemlje na vzhodu so enote HVO 23. oktobra 1993 izvedle pokol v vasi Stupni dol (4 km južno od Vareša), kjer je bilo ubitih 80 od 260 civilistov. Pokole so ponoči zagrešile paravojaške enote, vojaki so imeli počrnjene obraze, pokrite s maskami. Zažgali in razstrelili so vse hiše. Nekateri vaščani so živi zgoreli skupaj s svojimi domovi²⁷ (Silber 1996: 329).

²⁷ Po eni teoriji naj bi šlo pri Stupnem dolu za spopad kriminalnih skupin. V tej vasi, ki je bila v bližini območja pod kontrolo bosanskih Srbov je zelo cvetela trgovina na črno, v katero so bili vpleteni lokalni Hrvati in Bošnjaki. V kriminalne aktivnosti naj bi bil vpleten tudi poveljnik brigade Bobovec, Ivica Rajić, in še nekateri drugi pripadniki HVO. Ti so od lokalnih muslimanov pobirali deleže, ki so jih pridobili s trgovino na črno. Ker

7.2.10 Zrušitev Starega mosta v Mostarju

Proti koncu leta 1993 je bošnjaško-hrvaška vojna vse bolj kazala značilnosti pozicijske vojne. Nobena stran ni uspela doseči bistvenega napredka na bojišču. Bošnjakom ni uspelo dokončno uničiti hrvaške enklave v Srednji Bosni, na območju Kiseljaka in Žepč tudi zaradi logistične podpore Srbov, prav tako se jim ni uspelo prebiti do Jadranskega morja pri Neumu. Najbližje porazu je bila HVO na območju Viteza, kjer so Hrvate rešili Washingtonski sporazumi.

V Mostarju pa je bosanske Hrvate vse bolj logistično podpirala Hrvaška, kar se je najbolj poznalo v premoči artilerije. Tam so že od oktobra 1993 potekali hudi boji. Hrvati so hoteli preprečiti ABIH, da bi odprla koridor do morja skozi hrvaško ozemlje.

Po trditvah bosanskih Hrvatov naj bi jeseni Mostar po plačilu ABIH obstreljevale tudi enote vojske Republike Srbske (Wiebes 2003: 216).

9. novembra 1993, na dan ko so dobili novega poveljnika glavnega štaba, so Hrvati med obstreljevanjem bošnjaških položajev zrušili tudi Stari most. Ta je bil do konca leta 1993 v Mostarju edini, ki je povezoval vzhodni - bošnjaški in zahodni - hrvaški del mesta. Preko njega so se oskrbovale enote ABIH. Čez most je vodila tudi edina pot do pitne vode na hrvaškem bregu, ki so jo ponoči ljudje kradoma zajemali kljub prežanju ostrostrelcev (Pirjevec 2003: 287).

Most je bil ves čas pred vojno simbol Hercegovine, dežele, kjer so katoličani, pravoslavci in muslimani živeli vsak na svoj način, vendar skupaj v medsebojni strpnosti. Mnogi hrvaški nacionalisti, vendar ne Hrvati iz Mostarja, so most zaničevali, ker jih je trajno opominjal, da so Turki vplivali na tisto, kar so imeli za krščansko deželo.

Most je preživel turški imperij, dve svetovni vojni, 9. novembra 1993 pa ga je zrušil hrvaški tank²⁸ (Silber 1996: 22).

je bil zahtevan delež vedno večji, so Bošnjaki nehali plačevati in Ivica Rajič ter njegove enote so napadle Stupni dol brez odobritve nadrejenih (Shrader 2004: 236).

²⁸ S Starim mostom je bil zrušen simbol turške preteklosti. Zanimivo je, da je bil Stari most zrušen isti dan, ko je bili zamenjan poveljnik glavnega štaba HVO v Mostarju, Slobodan Praljak. Balistična analiza je pokazala, da so most nedvoumno sestrelili Hrvati. Obstreljevanje mosta je potekalo ves dan in ves ta čas so televizijske kamere snemale ta dogodek. Mednarodna javnost je bila zgrožena. Kasneje se je izkazalo, da trije vojaki HVO, ki so streljali na most sploh niso bili tankisti, kar pojasnuje tako dolgo obstreljevanje. Trije natančni izstrelki bi most zrušili v nekaj minutah (Ivanković 2003: 328, 329).

8. PREMIRJE IN POSLEDICE VOJNE

Do konca leta je HVO izgubil 3.700 km², 1/4 ozemlja, ki ga je obvladal, ter 7 % celotnega teritorija BIH.

Cilj Bošnjakov ob koncu leta 1993 je bil čim prej premagati maloštevilne sile HVO in se osredotočiti na primarnega sovražnika, Srbe²⁹. Cilj HVO je bil razrešiti spopad, ker bi v primeru, da se to ne bi zgodilo, padle enklave Vitez, Kiseljak in Žepče. Ob vse bolj kritični situaciji je trpela tudi disciplina in morala HVO. 100 pripadnikov HVO v Vitezu je decembra 1993 dezertiralo in odšlo na Hrvaško. Vitez jim je uspelo obdržati med drugim tudi z grožnjami o razstrelitvi tovarne eksploziva (Jane's Information Group 1994: 2).

S pomočjo Zagreba in novega poveljnika je HVO-ju decembra uspelo za kratek čas prevzeti iniciativo. Na zahodu so poskušali ponovno zavzeti Fojnico, a operacija ni uspela, ker so enote ABIH v Fojnici dobile okrepitev 7. muslimanske brigade. Uspelo pa jim je osvojiti ozemlje v krogu 10 km, vse do obrobja Fojnice. Do Washingtonskih sporazumov ni prišlo več do bistvenih sprememb na bojišču. Spopad je imel vse bolj značilnosti statičnega bojevanja. Hrvati so oblegali vzhodni Mostar, Bošnjaki pa hrvaške enklave v srednji Bosni s poudarkom na Vitezu. V Vitezu so imeli Hrvati vedno večje probleme z oskrbo. Washingtonski sporazumi so preprečili, da bi mesto padlo v roke ABIH (glej PRILOGO 7).

Pomembno vlogo pri prekinitvi spopadov med ABIH in HVO so imele ZDA.

Že 6. februarja so v Sarajevu sklicali skupščino 400 političnih, kulturnih in verskih predstavnikov bosanskih Hrvatov, ki so v navzočnosti Victorja Jackovicha, novega veleposlanika ZDA v BIH, slovesno izjavili, da hočejo ohraniti celovito BIH (Pirjevec 2003: 310).

23. februarja sta načelnika generalštaba HVO in ABIH podpisala prekinitev spopadov, 1. marca pa so podpisani Washingtonski sporazumi, s katerimi se je uradno končal bošnjaško-hrvaški konflikt, kljub temu je še nekaj časa prihajalo do manjših spopadov.

12. marca so v Splitu vojaški predstavniki HVO in ABIH podpisali sporazum o oblikovanju skupne vojske BIH. Marca sta obe strani že začeli izmenjavati ujetnike, napetosti so se začele umirjati. Obe strani sta umaknili težko orožje iz bojnih linij.

²⁹ V izjavi za Reuters je Ejup Ganič, član predsedništva BIH, 3. januarja 1994 opisal razmere v srednji Bosni in Mostarja: Zagreb potrebuje prizore trpljenja hrvaških civilistov, da bi opravičil svoje delovanje v Mostarju, ampak mi bomo zavzeli dolino Lašve na tak ali drugačen način. Če zavzamemo dolino Lašve, bomo zaprli krog in omogočili naš obstoj v veliki meri. Hrvate v srednji Bosni je Zagreb dovedel v to situacijo. Igrali so nevarno igro proti svoji državi in zdaj plačujejo ceno (Mlivončić 1998: 134).

1994 je bilo prelomno leto v vojni v BIH. Srbom ni uspelo izkoristiti razmer, da bi uničili ABIH, kar se jim je maščevalo, ko so po podpisu Washingtonskih sporazumov začeli izgubljati ozemlje za ozemljem. V začetku leta so imeli iniciativo, ki je skoraj privedla do poraza Bošnjakov pri Goraždah, v drugi polovici leta pa so bili v splošni defenzivi in začeli izgubljati ozemlje za ozemljem (Kupres, območje jugozahodno od Tešanja, območje jugozahodno od Konjica, dolina reke Livne).

8.1 VLOGA ZDA IN HRVAŠKE PRI ZAUSTAVITVI KONFLIKTA

Vlada ZDA je že med letom 1993 vztrajala na tem, da je pogoj za ukinitvev embarga na uvoz orožja v BIH oblikovanje skupnega poveljstva ABIH in HVO. Kljub temu, da je bilo med letom 1993 podpisanih več premirij med HVO in ABIH, do tega ni prišlo, kar je škodilo mednarodnemu ugledu Hrvaške.

V začetku leta 1994 so dale ZDA pobudo za končanje vojne v BIH. Prvi korak je bil zaustavljanje hrvaško-bošnjaškega konflikta in oblikovanje federacije dveh narodov, ki sta bila žrtvi srbske agresije³⁰.

ZDA so pritisnile na Hrvaško, da morajo umakniti svoje sile iz BIH, s svojim vplivom razpustiti hrvaško skupnost Herceg-Bosna kot državo v državi ter prisiliti HVO v prenehanje bojevanja. Zamenjan je moral biti Mate Boban. Hercegovški del HDZ je bil proti bošnjaško-hrvaški federaciji, vendar je ameriški veleposlanik Redman uspel prepričati Tuđmana v nujnost privolitve na ameriško zahtevo, če se Hrvaška želi izogniti izolaciji in celo sankcijam OZN. Konec leta 1993 je Boban zamenjan, česar niso pozdravili le ameriški diplomati, ampak tudi Hrvati iz srednje Bosne, ki se niso strinjali s njegovo politiko.

Listino, ki je terjala takojšno vpeljavo gospodarskih sankcij zoper Hrvaško, če njene čete ne bodo sprostile cest, ki vodijo z dalmatinske obale v zaledje, so konec leta 1993 podpisale vse humanitarne misije v Sarajevu (Pirjevec 2003: 288).

3. februarja 1994 je na Hrvaško pritisnil Varnostni svet OZN. Ta je dal Republiki Hrvaški dva tedna časa, da umakne svoje sile, sicer sledijo sankcije. Po mednarodnem pravu je bila HV tuja vojska in se je morala umakniti iz BIH.

³⁰ Ideja o oblikovanju bošnjaško-bošnjaške federacije se je oblikovala že v avgustu 1993, na sestanku Clintonovega odposlanca za bivšo Jugoslavijo Charlesa Redmana z zunanjim ministrom Hrvaške Matom Graničem ter bosanskim premierom Harisom Silajdžićem. Zaradi intenzivnih spopadov v tem času se ideja ni mogla uresničiti.

V prid hrvaško-bošnjaškega sporazuma so zavzeto delovali tudi papež Janez Pavel, hrvaška Katoliška cerkev in bosanski frančiškani (Pirjevec 2003: 309).

ZDA so umik HV iz BIH pogojevale z mednarodno in ameriško pomočjo Hrvaški pri umiku Srbov z Hrvaške. Prav tako so ji v primeru hrvaško-bošnjaške federacije obljubile pomoč pri pospešeni gospodarski, politični in vojaški integraciji Hrvaške v zahodne institucije. Predsednik Tuđman je pristal v ameriško zahtevo, ker bi bila Hrvaška v nasprotnem primeru soočena s sankcijami. Prav tako je bil v osebni nevarnosti, da ga ožigosajo kot sokrivca za vojne zločine, ki jih je ameriška diplomacija brez dlake na jeziku pripisala na račun HVO (Pirjevec 2003: 309).

Okvirni sporazum o Federaciji Hrvatov in Bošnjakov BIH ter sporazum o konfederaciji med Federacijo in Republiko Hrvaško so 1. avgusta v Washingtonu podpisali Mate Granič za RH, Haris Silajdžić za Bošnjake in Krešimir Zubak za bosanske Hrvate. Sporazum je urejal pristojnosti osrednje vlade Federacije in kantonov, zahteval je prekinitev spopadov ter oblikovanje skupnega poveljstva HVO in ABIH ter umik vseh tujih sil iz federacije. Republika BIH je bila razdeljena na dve intiteti, hrvaško-bošnjaško ter srbsko. Republika BIH je pri Neumu dobila izhod na Jadransko morje.

Washingtonski sporazumi so bili na nek način Tuđmanova »zmaga« nad drugim najmočnejšim človekom na Hrvaškem, Gojkom Šuškom in njegovimi hercegovskimi nacionalističnimi, separatističnimi težnjami. Tuđman je Washingtonske sporazume predstavljal kot primer doslednosti svoje politike do BIH.

ZDA so z ene strani preprečile nastanek islamske države, kar je bilo možno ob vse večjih izgubah HVO v BIH, na drugi strani so pa utišale kritiko islamskega sveta, da naj bi mednarodna skupnost pozabila na Bošnjake.

9. POTRDITEV HIPOTEZ

Prve hipoteze ne morem potrditi

Vance-Ownov mirovni načrt ni povzročil hrvaško-bošnjaškega konflikta, je pa pomembno prispeval k zaostrovanju razmer med danima etničnima skupinama. Do spopadov med HVO in ABIH je prihajalo že pred objavo načrta v januarju 1993. Do prvih incidentov med vojskama je prišlo že v maju 1992, oktobra istega leta pa je prišlo že do splošnih spopadov v večih mestih srednje Bosne, ki sicer niso trajali dolgo.

Načrt je zaostрил konflikt v tej meri, da je dal po eni strani bosanskim Hrvatom pečat legitimnosti mednarodne skupnosti, da so lahko začeli izvajati oblast v conah, ki jim jih je načrt pripisoval. Uvajali so svoj denar, simbole, odstranjevali Bošnjake z odgovornih političnih položajev ter tudi Hrvate, ki so bili naklonjeni Bošnjakom, in na ta način prispevali k zaostrovanju razmer.

Za razliko od bosanskih Hrvatov je bila bošnjaška stran nezadovoljna z mirovnim načrtom, ker je ta velik del srednje Bosne pripisoval Hrvatom. Njihov cilj je bil odstraniti Hrvate iz srednje Bosne ter narediti prostor za naseljevanje bošnjaških beguncev ter prevzeti nadzor nad celotnim ozemljem srednje Bosne. Uresničitev tega cilja bi pomenila vključitev te cone iz Vance-Ownevega načrta v bošnjaški del, ne glede na predhodno etnično sestavo; to načelo je bilo namreč sprejeto že pri območjih, ki so jih okupirali Srbi. Širjenje ozemlja na račun Hrvatov je potekalo postopoma, prvi večji uspehi so bili že aprila 1993, intenzivno se pa je povečalo širjenje poleti ter se ustalilo novembra 1993.

Drugo hipotezo lahko potrdim

Večino poteka konflikta so zaznamovale bošnjaške vojaške pobude in te so na koncu privedle do skorajšnjega zloma sil HVO v osrednji Bosni.

Bošnjaško-hrvaško konflikt v BIH sem glede na vojaške aktivnosti razdelil v več faz. Fazo zaostrovanja konfliktov sem razdelil v dva dela. V prvem obdobju, ki je trajalo do januarja 1993, je prihajalo do številnih incidentov ter tudi do spopadov, ki pa niso bili del organiziranih priprav HVO ali ABIH. Večina od njih je bila lokalne narave, pogosto povezana s kriminalnimi aktivnostmi. V drugem obdobju je prišlo do prvih ofenzivnih akcij ABIH, katerih cilj je bil testiranje sil HVO in njihovih zmožnosti odpora ter reakcije UNPROFORJA na spopad med Bošnjaki in Hrvati. Napadi so trajali so nekaj dni, predvsem zaradi tega, ker je

HVO uspel odbiti glavne sile napada. So pa s stani UNPROFORJA Bošnjaki dobili »zeleno luč« za glavni napad v aprilu. Za večino januarskih spopadov je bil namreč obtožen HVO.

Drugo fazo, ki je trajala od aprila 1993 do podpisa Washingtonskih sporazumov, s katerimi je bilo dokončno vzpostavljeno premirje, so zaznamovali intenzivni spopadi in številna premirja, ki pa niso trajala dolgo. V prvi polovici aprila 1993 je v srednji Bosni prišlo do številnih incidentov, diverzantskih akcij muslimanskih mudžahedinov, ki so napovedovale glavni napad ABIH. Napad na hrvaške enklave se je začel 15. aprila v Busovači in se v tednu dni razširil na ostala območja srednje Bosne. Napade ABIH je v aprilu prekinila hrvaška ofenziva na območju Viteza. Bila je prva in zadnja hrvaška ofenziva na območju srednje Bosne do Washingtonskih sporazumov. Zajemala je več koordiniranih preventivnih udarov blokiranja sovražnih sil, s katerim so si zagotovili nadzor nad strateško pomembnim območjem Viteza.

Prvi hud poraz je HVO aprila doživel ob napadu ABIH na Zenico, junija so sledile uspešne bošnjaške ofenzive proti Travniku, Novem Travniku, Fojnici, in Zavidovićem, julija pa proti Bugojnem in Gornjem Vakufu. HVO je izgubljal ozemlje za ozemljem.

HVO je uspelo stabilizirati razmere šele v drugi polovici leta 1993 predvsem zaradi aktivnejše pomoči HV, katere enote so stopile v Hercegovino. Skupaj s HV so izvajali obleganje Mostarja, ki je bilo tudi edino mesto v BIH, kjer je bila ABIH večino časa v defenzivi. Septembra 1993 je ABIH izvedla najobsežnejšo operacijo v letu, imenovano Neretva 93. Cilj operacije je bil razbiti hrvaške enklave v srednji Bosni ter obrambno linijo HVO vzdolž Neretve, s poudarkom na prebijanje obleganega Mostarja. Uspehi operacije so bili minimalni. Novembra 1993 je ABIH dosegla še zadnjo veliko zmago proti HVO; osvojila je mesto Vareš. Do Washingtonskih sporazumov se nato stanje na bojišču ni bistveno spremenilo, do večjih ozemeljskih sprememb ni prišlo, so pa bile zadnje hrvaške enklave v srednji Bosni, Kiseljak, Žepče in Vitez, na robu poraza.

Tretjo hipotezo lahko potrdim

Grožnje mednarodne skupnosti Republiki Hrvaški z gospodarskimi sankcijami so privedle do sklenitve premirja.

V začetku leta 1994 so ZDA dale pobudo za končanje vojne v BIH. Prvi korak v tej smeri je bil zaustavljanje hrvaško-bošnjaškega konflikta. Pritisnile so na Republiko Hrvaško, ki je imela velik vpliv tako na politično vodstvo bosanskih Hrvatov kot tudi na HVO, ki ga je logistično podpirala. Od Hrvaške so zahtevale, da s svojim vplivom prisili bosanske Hrvate v prenehanje bojevanja, razpustitev Herceg-Bosne ter v vzpostavitev bošnjaško-hrvaške federacije v BIH. Prepričale so Tuđmana v nujnost privolitve v njihove zahteve, ker bi v nasprotnem primeru sledile gospodarske sankcije. Trdoživo vodstvo bosanskih Hrvatov kljub temu, da je izgubljalo vojno proti Bošnjakom, ni bilo pripravljeno v prenehanje bojevanja. Konec leta 1993 je uradni Zagreb poskrbel, da je bil vodja bosanskih Hrvatov, Mate Boban, zamenjan z bolj zmernim politikom, pripravljenim na pogajanja.

Prav tako je v mednarodno javnost prihajalo vedno več informacij o prisotnosti sil HV v BIH. Po mednarodnem pravu je bila HV tuja vojska v BIH in bi se morala umakniti iz države. Februarja na Hrvaško pritisne Varnostni svet in ji zagrozi s sankcijami v primeru, da svoje sile ne umakne.

Vsi ti dejavniki so privedli do tega, da so 1. marca v Washingtonu politični predstavniki bosanskih Hrvatov in Bošnjakov, 12. marca v Splitu pa še predstavniki HVO in ABIH, podpisali premirje.

10. SKLEP

Washingtonski sporazumi predstavljajo konec bošnjaško-hrvaškega konflikta v vojnem pomenu. Konflikt je namreč februarja 1994 samo spremenil obliko. Vsaka stran je še naprej težila k uresničitvi svojih ciljev. Bojna delovanja so zamenjala politična manevriranja ter obtoževanja za vojne zločine, prav tako pa še do danes nobena stran ni priznala odgovornosti za začetek spopadov.

Po mojem mnenju je ta odgovornost na strani Bošnjakov. Edino ABiH je imela motive in sredstva za izvedbo obsežnega načrta za napad na Hrvate v srednji Bosni. Njihov cilj je bila kontrola vojaško-industrijskih kompleksov ter glavnih komunikacij na tem območju, ki pa so bile v rokah Hrvatov.

Kljub temu, da ABiH je v začetku konflikta zaostajala za HVO, jo je dohitela v oborožitvi, prehitela v organiziranosti, absolutno pa je imela prednost v človeškem faktorju in kljub temu, da so verjetno v delu vodstva bosanskih Hrvatov obstajale separatistične težnje priključitve Herceg-Bosne k Republiki Hrvaški, za to niso obstajala zadostna sredstva. Poleg tega ne bi mogli računati na aktivno vojaško podporo Hrvaške s svojo vojsko, ker je imela leta lastne probleme s Srbi v Krajini in je bila pod grožnjami mednarodne skupnosti z gospodarskimi sankcijami. Možno je sicer tudi, da je kdo na Hrvaškem ali v Hercegovini pričakoval, da bi Krajina prešla k srbski državi v Bosni, Herceg-Bosna pa k Republiki Hrvaški. Vprašanje pa je seveda tudi, ali bi to odobrila mednarodna skupnost kot tudi, ali bi se Tuđman dokončno odrekel Krajini.

11. VIRI

KNJIGE

1. Begić, Kasim (1997): Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Daytonskog sporazuma : (1991–1996). Sarajevo: Bosanska Knjiga.
2. Bobetko, Janko (1996): Sve moje bitke. Zagreb: Lastna naklada.
3. Central Intelligence Agency (2002): Balkan battlegrounds, a military history of the Yugoslav conflict. Washington: CIA, Office of Russian and European Analysis.
4. Habinc, Simon (1999): Polemološka analiza vojne v Bosni in Hercegovini. Diplomsko delo. Ljubljana.
5. Halilović, Sefer (1998): Lukava strategija. 3. izdaja. Sarajevo : Matica.
6. International Institute for Strategic Studies (1994): The military balance, 1994–1995. London: The Institute.
7. Ivanković, Nenad (2003): Krvava zemlja. Varaždin: TIVA.
8. Javorović, Božidar (1995): Velikosrbska najezda i obrana Hrvatske. Zagreb: Defimi.
9. Malcolm, Noel (1994): Bosnia: a Short History. London: Macmillan.
10. Mlivončić, Ivica (1998): Zločin s pečatom : genocid i ratni zločini muslimansko-bošnjačkih snaga nad Hrvatima BiH. Zagreb: Impresum.
11. Nobilo, Mario (2000): Hrvatski feniks: Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990-1997. Zagreb: Globus.
12. O'Ballance, Edgar (1995): Civil War in Bosnia 1992–94. New York: Macmillan, St. Martin's Press.
13. Owen, David (1996): Balkanska odiseja. Beograd: Radio B9.
14. Pirjevec, Jože (2003): Jugoslovanske vojne. Prva izdaja. Prvi natis. Ljubljana: Cankarjeva založba.
15. Shrader, Charles (2004): Muslimansko-hrvatski građanski rat u srednjoj Bosni. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga.
16. Silber, Laura in Little, Allan (1996) : Smrt Jugoslavije. Ljubljana: Co Libri.
17. Wiebes, Cees (2003): Intelligence and the war in Bosnia. Münster: Lit Verlag.
18. Zimmermann, Warren (1999) : Izvor pogube: Jugoslavija in njeni uničevalci. Ljubljana : Mladinska knjiga.

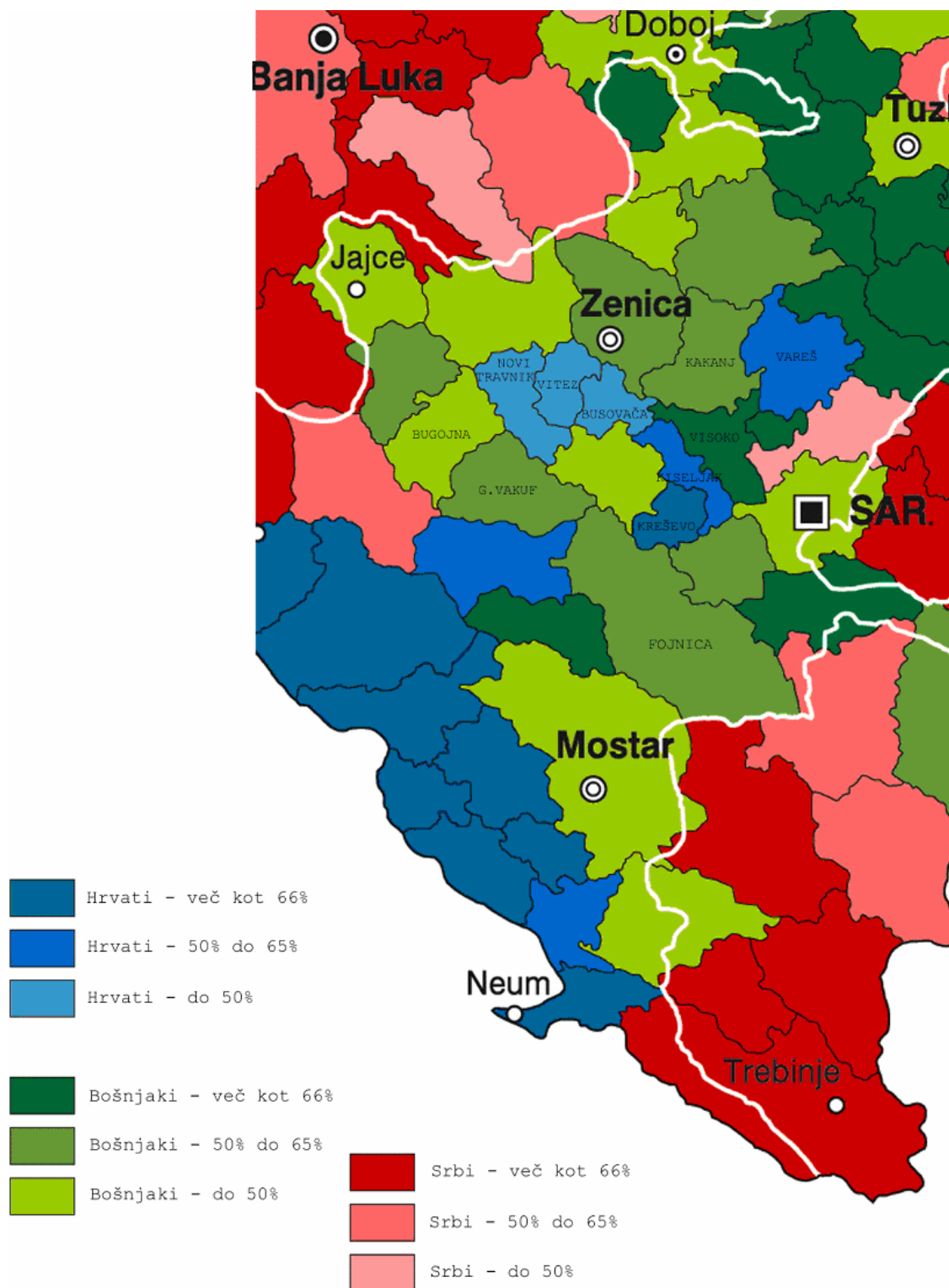
ČLANKI (REVIJE)

1. Collinson, Cristopher (1994): Bosnian army tactics, Jane' intelligence review Vol 6, 11–13.
2. Geršak, Teodor (1993): Papirnate rešitve se selijo čez ocean. Revija Obramba 25 (2), 4.
3. Geršak, Teodor (1992): Zunanjepolitični (ne)uspehi "lepe naše", Revija Obramba 24 (11), 23.
4. Jane's Information Group (1994): The Balkans. Jane's sentinel.Vol 1 No1, 5.
5. Milivojević, Marko (1994): Croatia's intelligence services. Jane's intelligence services VOL 6, 3.
6. Vego, Milan (1993): The croatian forces in Bosnia and Hercegovina. Janes intelligence review Vol 5, 99–101.
7. Žabkar, Anton (1993): Vse balkanske fronte. Revija Obramba 25 (12), 8.
8. Župan, Slavko (1994): U BIH nema postrojbi hrvatske vojske. Št.17. Hrvatski vojnik, 4.

INTERNET

1. (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbook>) 22 .4. 2006
2. Kulenović, Tarik(1998): Pripreme za rat i početak rata u BIH 1992.godine, Volume I, Issue 1, dostopno na <http://www.ffzg.hr/hsd/polemos/prvi/04.html> 20. 4. 2006
3. <http://www.bosnia.org.uk2> 22. 4. 2006
4. <http://www.un.org/icty/hadzihas/trialc/judgement/index.htm> 3. 4. 2006
5. <http://www.un.org/icty/halilovic/trialc/judgement/index.htm> 3. 4. 2006
6. <http://www.un.org/icty/blaskic/appeal/judgement/index.htm> 17. 3. 2006
7. <http://www.un.org/icty/blaskic/trialc1/judgement/index.htm> 17. 3. 2006
8. Marijan, Davor (2001): Rat u Bosni i Hercegovini ili nepodnošljiva lakoća "povjesničarenja", National security and the future, št 1. dostopno na http://www.nsf-journal.hr/issues/zbornik_s1/marijan.htm 26. 3. 2006
9. <http://www.vecernji-list.hr/newsroom/news/croatia/534288/index.do> 29. 4. 2006
10. <http://www.mhrr.gov.ba/SektorZaIzbjeglice.html> 14. 9. 2006
11. <http://documents-dds-ny.un.org/doc> 26. 6. 2006
12. <http://www.ohr.int/ohr-info/maps/images/ethnic-composition-before-the-ware-1991.gif>, 15. 9. 2006

PRILOGA 1: Etnična slike srednje Bosne in Hercegovine

Vir: <http://www.ohr.int/ohr-info/maps/images/ethnic-composition-before-the-ware-1991.gif>, 15. 9. 2006

PRILOGA 2: Vance-Ownov načrt

Bošnjaške provincie	Srbske provincie
Hrvaške provincie	Provincina Sarajevo

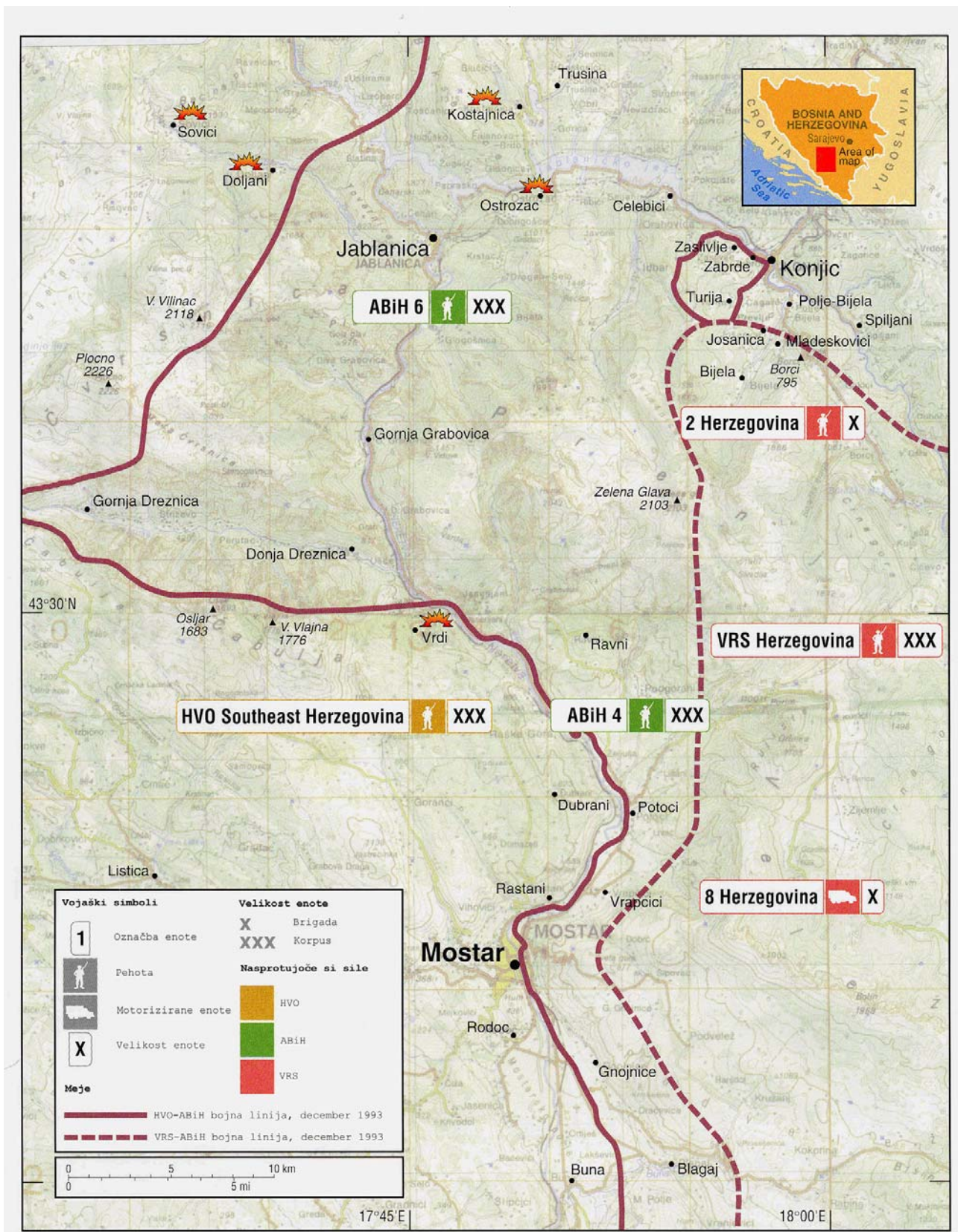
Vir: Mlivončić 1998: 45

PRILOGA 3: Nadzor nad ozemljem v BIH, julij 1993

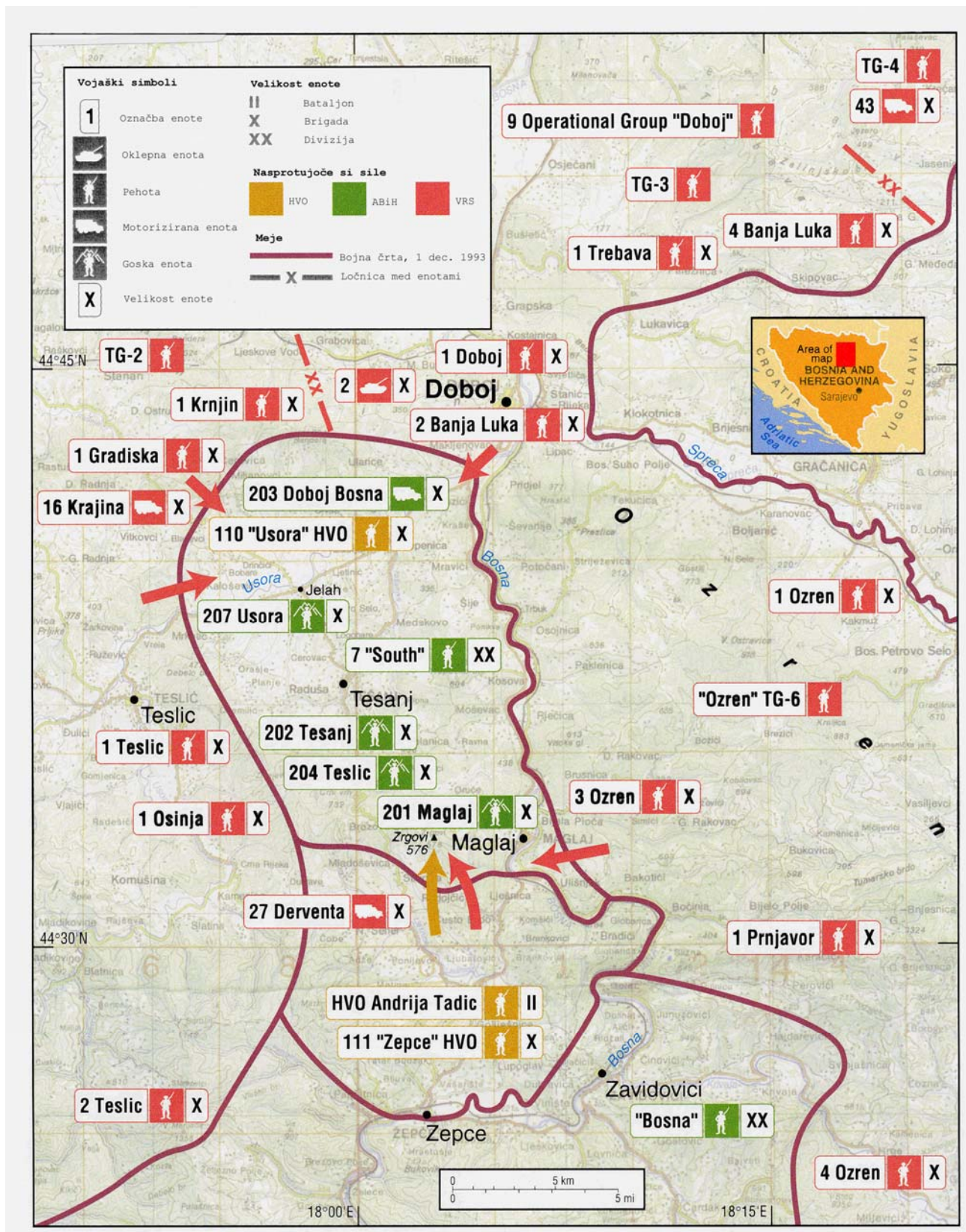
Vir: CIA 2002: zemljevid J

PRILOGA 4: Bojna linija v Hercegovini, 1993

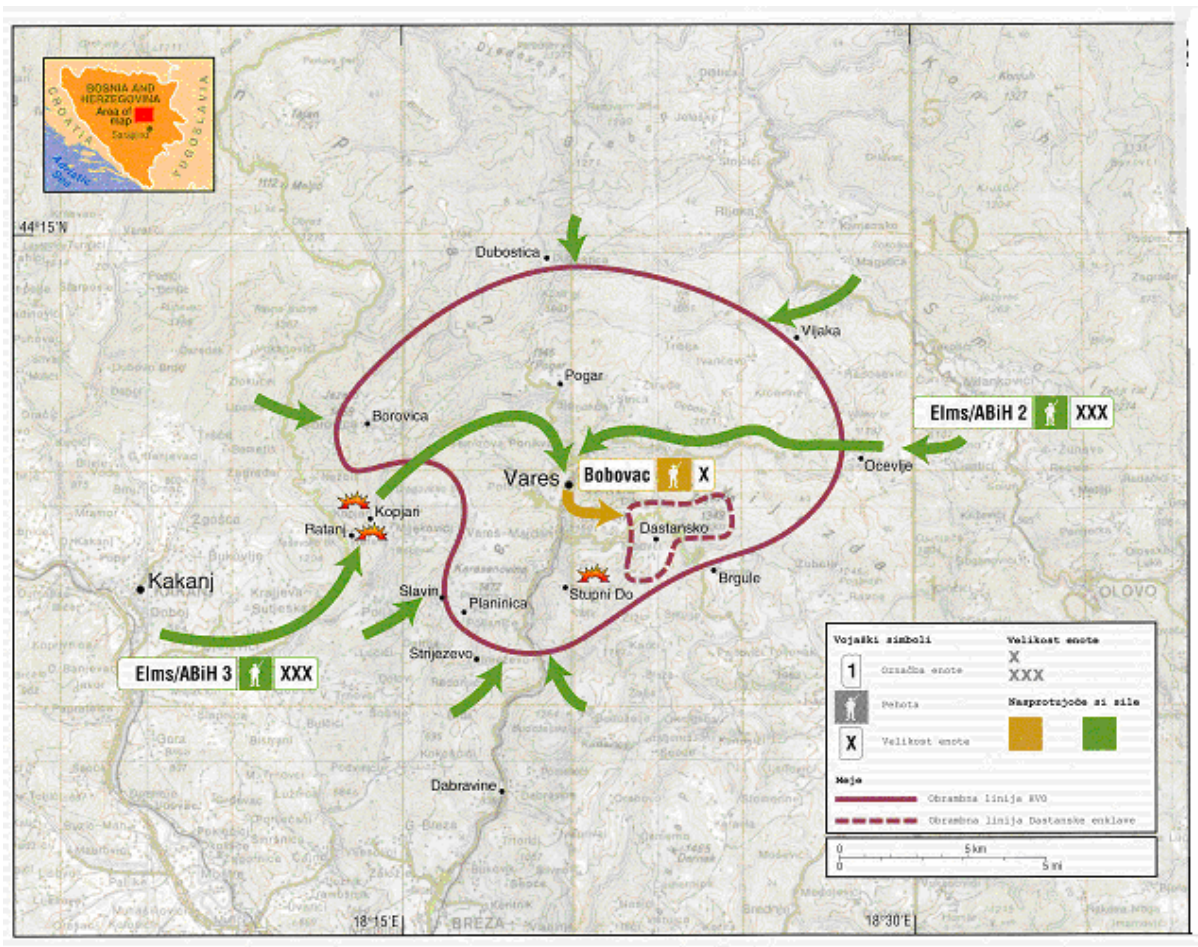
Vir: CIA 2002: zemljevid 26

PRILOGA 5: Spopadi v maglajsko-tešanjskem območju, konec leta 1993

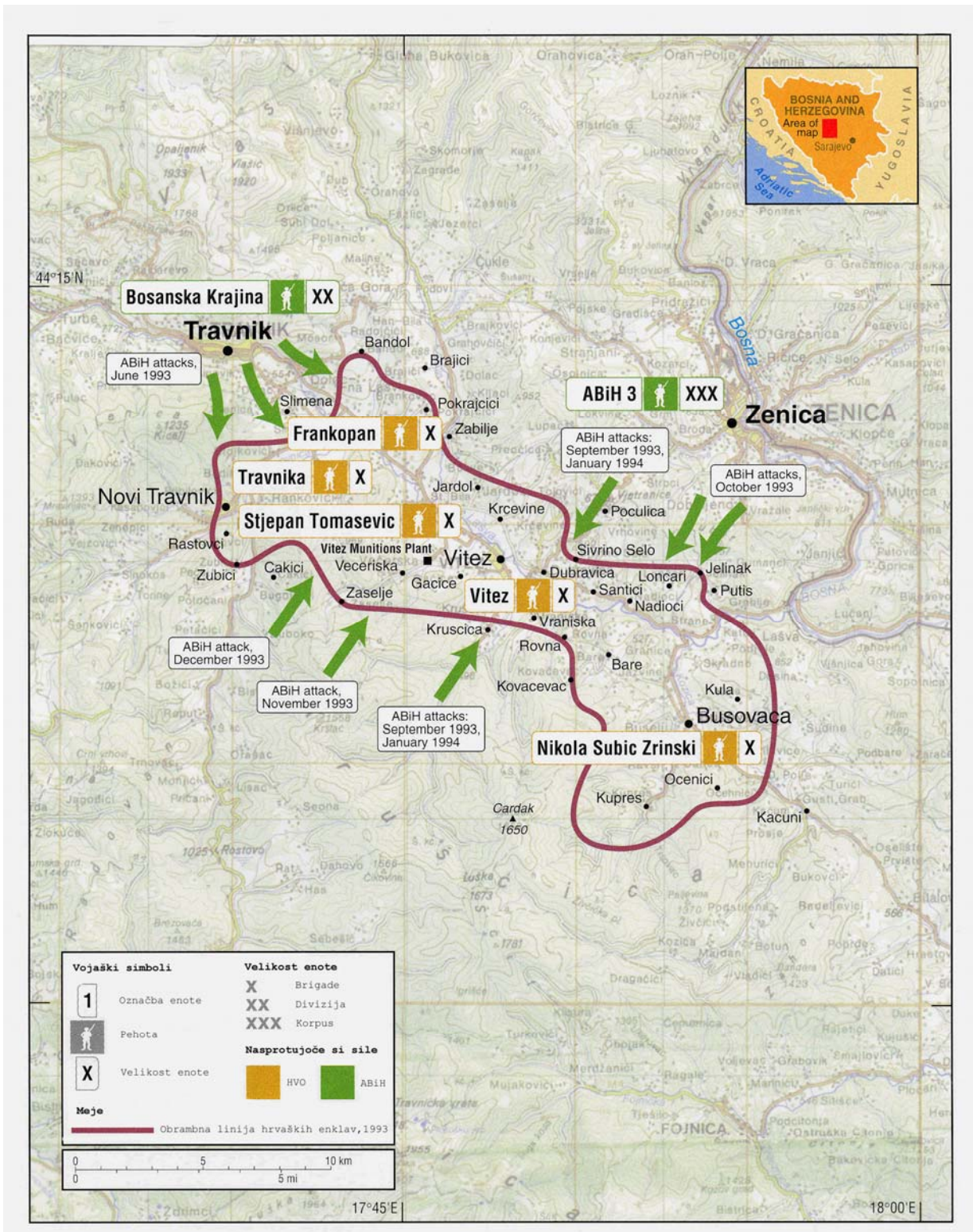
Vir: CIA: 2002: zemljevid 29

PRILOGA 6: Napad ABIH na Vareš, november 1993

Vir: CIA 2002: zemljevid 27

PRILOGA 7: Obleganje Viteza, od junija 1993 do januarja 1994

Vir: CIA 2002: zemljevid 24